

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra bohemistiky

Bakalářská diplomová práce

**Stoleté výročí vzniku Československa v knižní tvorbě pro děti
a mládež**

*The centenary of the founding of Czechoslovakia in book
production for children and youth*

Světlana Lindovská

Česká filologie se zaměřením na editorskou práci ve sdělovacích
prostředcích

Vedoucí práce: Mgr. Jana Vrajová, Ph.D.

Olomouc 2022

Prohlašuji, že tuto bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně za odborného vedení Mgr. Jany Vrajové, Ph.D. a uvedla v ní všechny použité zdroje a literaturu.

V Olomouci dne

.....

Obsah

Úvod.....	5
1 Definice literatury pro děti a mládež	7
2 Současná literatura pro děti a mládež	9
2.1 Nástin kvantitativních výzkumů o současné četbě žáků.....	10
3 Umělecko-naučná próza	13
4 Historická a životopisná próza literatury pro děti a mládež	16
4.1 Umělecko-naučná próza s historickou tematikou	19
4.1.1 Historický román	21
4.2 Umělecko-naučná próza s životopisnou tematikou	23
5 Vybrané žánry pro děti a mládež	25
5.1 Dobrodružný román	27
5.2 Příběhová próza s tematikou dětského života	28
5.3 Próza s dívčí hrdinkou.....	29
5.4 Pohádka a její typologie	31
6 Literární analýza vybraných titulů.....	32
6.1 Jak maminka vyprávěla o 20. století.....	32
6.2 Jak maminka vyprávěla o Československu.....	34
6.3 Past na korunu	36
6.4 1918 aneb Jak jsem dal gól přes celé Československo	38
6.5 Cílovníci.....	40
6.6 Vznik ČSR 1918: Velezrada se trestá.....	42
6.7 Tomáš Garrigue Masaryk očima slečny Alice a mistra Viktora.....	44
6.8 Tomáš Garrigue Masaryk.....	46
Závěr	48

Anotace	50
Resumé.....	51
Seznam použité literatury	52

Úvod

Bakalářská práce se zabývá knihami z pera českých autorů z oblasti literatury pro děti a mládež, jež vznikly k příležitosti stoletého výročí vzniku Československa. Oblast literatury pro děti a mládež je důležitou součástí české literatury a každým rokem vychází více dětských knih. Podle zprávy o českém knižním trhu bylo v roce 2018, na něž se v bakalářské práci předně zaměřuji, vydáno 14 % titulů pro děti a mládež. V roce 2019 číslo vzrostlo na 16 % a každým rokem dětské literatury přibývá. V souvislosti se stoletým výročím bylo vydáno velké množství knih pro děti a mládež nejen z beletrie, ale také z oblasti populárně naučné tvorby či obrázkových knih. Ve své práci se zaměřuji především na oblast beletrie.

Téma bakalářské práce jsem si zvolila proto, že mě zaujalo propojení beletristické literatury se složkou naučnou v kontextu důležitého výročí naší republiky. Sama jsem v období dospívání četla dívčí literaturu zaměřenou na historická témata, a ta ve mně probudila zájem o dané období. Domnívám se, že poutavé dětské knihy mohou mladému čtenáři nabídnout impulzy k důslednějšímu bádání a zkoumání našich dějin.

Analyzované knihy reprezentují vzorek historické a životopisné literatury související s tématem Československa a zároveň splňují kritérium publikování k výročí Československa – knihy vydané především v letech 2018 a 2019. Tituly byly vybrány z katalogu *Nejlepší knihy dětem 2018/2019*, dále na základě doporučení knihovnic v knihovnách ve Vědecké knihovně v Olomouci či Městské knihovně v Praze a podle jejich ocenění v příslušných kategoriích ve *Zlaté stuze 2019* či *Magnesii literě 2019*. Primární prameny z oblasti historické literatury, kterým se budu v práci věnovat, jsou následující: *1918 aneb Jak jsem dal gól přes celé Československo*, *Jak maminka vyprávěla o 20. století*, *Jak maminka vyprávěla o Československu*, *Vznik ČSR 1918: velezrada se trestá*, *Past na korunu*, *Cílovníci*. Knihy životopisného žánru, u nichž se datum vydání liší, avšak přesto souvisí s tématem: *Tomáš Garrigue Masaryk očima slečny Alice a mistra Viktora* a *Tomáš Garrigue Masaryk*.

Cílem práce je analýza a charakteristika vybraných titulů. Také se pokusím poskytnout odpovědi na tyto otázky:

- Jaký žánr je nejvíce preferovaný?
- Jakým událostem byl v dětských knihách přikládán největší důraz během sta let Československa?
- Proč si autoři ve svých knihách zvolili právě toto období?
- Převládá ve vybraných titulech chlapecká, nebo dívčí próza?

Domnívám se, že výsledky mé práce mohou být využity též jako pomůcka pro rodiče či učitele, kteří se chtějí zorientovat v současné nabídce děl pro děti tematizujících české dějiny.

1 Definice literatury pro děti a mládež

Na začátku své bakalářské práce považuji za nezbytné stručně nastínit definici pojmu literatura pro děti a mládež, jelikož je tento pojem pro mou práci klíčový. Synonymně se s pojmem literatura pro děti a mládež užívá označení dětská literatura. Otakar Chaloupka literaturu pro děti a mládež vymezuje jako takovou, „která je záměrně psaná s autorským vědomím, že dílo je určeno dětem a mládeži jako věkově vymezenému okruhu čtenářů“¹. Ladislava Lederbuchová se ve své definici literatury pro děti a mládež více zaměřuje na jejího recipienta, dětská literatura tedy „vychází vstříc dětským čtenářským zájmům, potřebám a schopnostem“². Josef Peterka jasně vymezuje věkovou kategorii příjemců literatury pro děti a mládež věkem 3–15 let, Jana Čeňková hranici posouvá na 16. rok života jedince.

František Tenčík v roce 1962³ rozlišil v dětské literatuře dva pojmy: intencionální a neintencionální literární díla. Intencionální literární díla jsou přímo adresována dětem a neintencionální literární díla zahrnují jakoukoliv četbu dětí a mládeže osvojenou dětskými čtenáři. Od 2. poloviny 20. století převažuje tvorba, která se zaměřuje především na intencionální literární díla.⁴

Podle Josefa Peterky je intencionální tvorba jádrem literatury pro děti a mládež. Rozdílnost s literaturou pro dospělé je patrná ve větší závislosti na potřebách svého recipienta. V dílech je kladen důraz na jejich podnětnost a přitažlivost. V porovnání s tvorbou pro dospělé není dětská literatura tak vázaná na aktuální proměny literárních směrů a norem. Součástí literatury pro děti a mládež je umělecká i populární tvorba, ale „tato polarita je však méně vyhraněná než v literatuře pro dospělé“⁵.

Dětský čtenář se od dospělého čtenáře liší v mnoha ohledech. Zejména v přístupu ke knize jako takové. Vyzrálí čtenáři ví, že pokud požadují plnohodnotný zážitek z četby, vyžaduje to ochotu se knize odevzdat. Děti jsou naopak čtenáři, kteří se textu nepoddávají, ale vyžadují, aby k nim autor díla přistupoval jiným způsobem

¹ CHALOUPKA, O. a NEZKUSIL, V. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. Praha, 1973. s. 100

² LEDERBUCHOVÁ, L. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany: H & H, 2002. s. 179

³ V knize *Četba mládeže v počátcích obrození*, Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962

⁴ ČEŇKOVÁ, J. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. Praha: Portál, 2006. s. 12

⁵ PETERKA, J. *Teorie literatury pro učitele*. 2., přeprac. vyd. Praha, Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2006. s. 195

než k dospělému čtenáři. „Děti chtějí knihu, která jim bude vyhovovat, mají tendenci od autora očekávat, že je bude brát takové, jaké jsou, než aby ony braly knihu takovou, jaká je.“⁶

Domnívám se, že je v této souvislosti na místě zmínit též Nezkusilovo porozumění literatuře pro děti a mládež: „Literatura je kromě jiného vždycky rozhovor, rozhovor autora se čtenářem. V dětské literatuře je tato její vlastnost zvlášť markantní a také se zvlášť výrazně podepisuje na její podobě.“⁷ Metafora literatury jako rozhovoru podnětně vyjadřuje vztah dětské literatury se čtenářem. V dalším díle *Vybraných kapitol z teorie dětské literatury* Vladimír Nezkusil píše o hodnotách díla a dětském prožitku: „O hodnotách díla i o jeho prožitku dítětem rozhoduje něco jiného – totiž zásadní, sjednocující autorův postoj k dětství, autorova schopnost vidět dětství v jeho dynamice a průběhu, vidět dětství jako proces, jehož součástí je i potřeba dítěte integrovat se do společnosti dospělých.“⁸ Jak je tedy patrné z citace, Vladimír Nezkusil klade důraz na zobrazení dětství jako procesu a zároveň považuje za nutné včlenit dítě do společenství dospělých. Z mého úhlu pohledu jsou tyto skutečnosti velmi důležité pro další dětský rozvoj i jeho začlenění se do světa dospělých.

⁶ CHAMBERS, A. Čtenář v knize. In: SEGI LUKAVSKÁ, Jana. *Dítěti vstříc: teorie literatury pro děti a mládež*. Brno: Host, 2018. Teoretická knihovna. (překlad autora) s. 86

⁷ NEZKUSIL, V. O české literatuře pro děti a mládež posledních let. *Zlatý máj*, 1989, roč. XXXIII, č. 3, s. 146

⁸ CHALOUPKA, O. a NEZKUSIL, V. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury III*. Praha, 1979. s. 33

2 Současná literatura pro děti a mládež

Literatura pro děti a mládež se proměňuje a prochází vývojem, proto považují za důležité nastínit její aktuální směřování. Od 90. let se projevuje větší zájem o uměleckonaučnou, encyklopedickou literaturu a životopisy.⁹ Na tento popud v nakladatelství Albatros začala vycházet edice *Dějiny v obrazech*, která se soustředí na Československo. Zmíním první díl *Československo 1918–1939*, jež vyšel v roce 1992, dále *Československo 1946–1992*, vydaný roku 1998. Množství autorů se zaměřilo ve svých dílech pro děti na uměleckonaučnou prózu s životopisnou tematikou zaměřenou na slavné osobnosti. Zdeněk Mahler se v knize *Nekamenujte proroky* zabýval osudem národního hudebního skladatele Bedřicha Smetany. Dalšího významného hudebního skladatele Antonína Dvořáka ztvárnil Svatoslav Gosman v knize *Podzim v Novém světě*. Značný zájem byl také o příběhy ze života dětí, které „zaujaly zejména častým využíváním humoru a velkému smyslu autorů vcítit se do dětské postavy“¹⁰.

Mezi pozitivní vlivy rozvoje literatury pro děti a mládež po roce 1989 patří bezesporu ústup od ideologických vlivů, a s tím souvisí i nabídka nových motivů, do dětské literatury tak vstupují „zamlčovaná traumata, emotivní a lidsky silné příběhy, společensky drásavá a naléhavá fakta o dnešním světě, respektive o světě dětí a mládeže“¹¹. Současně po roce 1989 „výrazně vzrostl vliv médií, došlo k přílivu triviality a komerčně zaměřených aktivit“¹², k nadprodukcí na úkor kvality. Patrná byla selektivní rezignace na kvalitu ediční práce či potřebnou a očekávanou estetickou úroveň produkce věnované mladým čtenářům“¹³.

Jan Halada píše o čtenářském zájmu o populárně-naučnou literaturu po roce 1989, avšak zmiňuje i její nepříznivé postavení v okruhu literárních kritiků. Pro populárně-naučnou literaturu, více než pro jakýkoliv jiný žánr, je podle Jana Halady potřebné kvalitní redakční zázemí a ediční vytrvalost. I přes nevelkou oblibu literárních kritiků se populárně-naučná literatura těší přízni čtenářů, „kteří chápou

⁹ JANÁČKOVÁ, B. *Literatura pro děti a mládež pro kombinované studium*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1999. s. 88

¹⁰ Tamtéž, s. 88

¹¹ SLADOVÁ, J. *Dětství a dospívání v současné literatuře pro děti a mládež*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. s. 6

¹² Částečně se této problematice věnuji v následující kapitole *Uměleckonaučná próza*, kde píšou o autorské dvojici z hlediska možného propojení historiografa s beletristou.

¹³ SLADOVÁ, J. *Dětství a dospívání v současné literatuře pro děti a mládež*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. s. 5

tento typ literatury nejen jako společenskou potřebu, vzdělanostní požadavek, ale i jako individuální prožitek a potěšení z četby“¹⁴.

Od začátku tisíciletí jsou pro literaturu pro děti a mládež charakteristické specifické rysy vymezené Svatavou Urbanovou. Stále více se projevuje zájem o čtení a čtenářství, nejen v soukromí, ale i ve veřejných prostorech. Tomu přispívají autorská čtení nebo předčítání knih v knihovnách či knihkupectvích. Čtenáři mají zájem o umělecky kvalitní knihy. S nástupem nového století se pojí také nová vlna autorů dětské literatury, vznikají obrázkové a autorské knihy. Encyklopedické knihy pro menší děti jsou žánrem, jehož obliba doznívá z 90. let, jak bylo uvedeno v předchozím odstavci. Podobně je tomu se zájmem o dívčí literaturu a o prózu s postavami outsiderů. Inspirace a podněty k tvorbě autoři čerpají především z britských a východoasijských zemí. Stabilním zdrojem z oblasti žánrů jsou pohádky – autorské či klasické adaptace pohádek.¹⁵ Toto směřování k žánru pohádky potvrzuje i výběr mnou analyzovaných knih, konkrétně dvou reportážních pohádek od Michaely Veteškové. Současná situace v žánrové oblasti bude nastíněna v kapitole *Žánry pro děti a mládež*.

2.1 Nástin kvantitativních výzkumů o současné četbě žáků

Považuji za vhodné do své bakalářské práce zahrnout i nástin dvou kvantitativních výzkumů konaných na vzorku žáků základních škol. Snažila jsem se vycházet z nejaktuálnějších výzkumů z důvodu zhodnocení současné situace v daných žánrech napříč dnešní populací žáků základních škol. Vycházím ze dvou výzkumů. Prvním z nich je výzkum Mgr. Kristýny Šmakalové, popsany v její disertační práci z roku 2021, druhý výzkum je zaznamenán v publikaci *Čtenářství žáků základních škol* z roku 2015. Autorkou této publikace je doc. PhDr. Ivana Gejgušová, Ph.D.

Mgr. Kristýna Šmakalová se ve své disertační práci s titulem *Recepce a interpretace textů s historickou tematikou ve výuce literární výchovy* zabývala výzkumem historické literatury očima dětí na základních školách.¹⁶ Okrajově zmíním

¹⁴ HALADA, J. Trvalá čtenářská potřeba. *Zlatý máj*. 1994, číslo 3–4, ročník 38, s. 72

¹⁵ URBANOVÁ, S. Magnetické pole české literatury pro děti a mládež na začátku 21. stol. In: *Literatura pro děti a mládež na začátku tisíciletí: kontexty, problémy, trendy*. Praha: Obec spisovatelů, 2009. s. 9–21

¹⁶ Výzkum se v disertační práci nachází na stranách 111–179, autorka se zabývá i dalšími zajímavými poznatky (např. asociace k pojmům válka, hrdina či smrt) z oblasti vztahu dětí a historické literatury, avšak vzhledem k omezenému prostoru jsem jej stručně shrnula pouze v jednom odstavci, jelikož výzkumné dotazování není primárním cílem této práce.

výsledky výzkumu, jelikož jeho téma úzce souvisí se zaměřením bakalářské práce. Dotazováni byli žáci 4., 5., 6. a 9. ročníků. Do výzkumu se zapojila vzdělávací zařízení z pěti vybraných krajů a celkový počet žáků ve výzkumu byl 363, z toho 201 chlapců a 162 dívek.¹⁷ Podle zastoupení v daných kategoriích jsou výsledky víceméně vyvážené v poměru chlapců a dívek. Vzhledem ke stručnosti zaokrouhluji nahoru na jedno desetinné místo a zmiňuji pouze odpovědi s nejvyšším zastoupením.

Většina žáků si pod pojmem literatura s historickou tematikou představuje vyprávění o životě v dávné době (80 %), vyprávění o panovnících (50 %), vidí v něm souvislost s válkou (40 %) nebo s dobrodružstvím (20 %). V další otázce žáci vybírali mezi nejcharakterističtějšími adjektivy, které se jim vybaví v souvislosti s historickou tematikou. V největším zastoupení byla zvolena tato adjektiva: poučná a informativní (60 %), zajímavá (50 %), obohacující a přínosná (30 %) a dobrodružná (20 %). V otázce, která se táže dětí, zda čtou historickou literaturu, se dozvídáme, že většina dětí odpověděla ne (65 %), což odpovídá zhruba jedné třetině dětí, kteří danou literaturu čtou. Autorka zmiňuje fakta z dalších výzkumů, v nichž se potvrdilo, že historická literatura nepatří k neoblíbenějším žánrům dětí. Dané stanovisko prokázal i tento výzkum, v němž 38 % dětí rozpovědělo, že přečetlo 1–2 knihy tohoto žánru, 37 % dětí nepřečetlo knihu žádnou.

Druhý výzkum z publikace *Čtenářství žáků základních škol* zahrnuje obsáhlejší počet poznatků, patrně jak již vyplývá z názvu publikace¹⁸. Zaměřila jsem je zejména na oblíbenost těchto žánrů: příběh s dětským hrdinou, historická a dobrodružná próza, naučná literatura a pohádka. Podobně jako první výzkum, tak i tento zahrnuje obdobné spektrum dotazovaných žáků 4.–9. tříd základních škol z let 2013–2014.

Výsledky z oblasti žánrové preference jasně ukazují největší zájem o četbu dobrodružné literatury a fantasy, největší zastoupení měly tyto dva žánry u chlapců 6. a 7. ročníku. Příběhová próza s dětským hrdinou je čtena zejména žáky mladšího věku (28 %). Komiksy čte pouhých 25 % respondentů, především chlapců. O pohádku je zájem u mladších žáků 4. a 5. tříd a z celkového počtu převažuje zájem dívek.

¹⁷ ŠMAKALOVÁ, K. *Recepce a interpretace textů s historickou tematikou ve výuce literární výchovy* [online]. Olomouc, 2021 [cit. 2022-04-15]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/qmh0ob/>. Disertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce doc. Mgr. Jaroslav Vala, Ph.D. S. 103–105

¹⁸ Výzkumu a jeho výsledkům je věnována celá publikace, obsahuje řadu zajímavých poznatků nejen o širokém spektru žánrů, ale i obecného vztahu žáků k četbě jako takové, přibližuje úskalí výpočetní techniky na úkor četby dětí ve volném čase. Velmi mě zaujaly předložené výsledky výzkumu a dětské preference daných žánrů.

Naučná literatura se ve výsledcích o oblíbenosti žánrů umístila až na posledních příčkách jak u chlapců, tak u dívek. S rostoucím věkem klesalo hodnocení žáků, z čehož vyplývá větší zájem mladších žáků o naučnou literaturu. „U historické prózy vystupuje do popředí její kognitivní funkce, četba proto klade na čtenáře zvýšené nároky, poskytuje a současně předpokládá určité znalosti a čtenářskou zkušenost.“¹⁹ Což je hlavní důvod proč obdobně i historická próza nepatří k nejvyhledávanějším žánrům mezi žáky. „Získané údaje potvrzují fakt, že se žánrová skladba četby dětí proměňuje s věkem. Za významný přelom bývá považován přechod z prvního na druhý stupeň základní školy, tradičně spojovaný s žánrovým rozrůzněním chlapecké a dívčí četby.“²⁰ Žánrové rozrůznění se projevuje chlapeckým vymezením se vůči dívčí četbě. Z pohledu dívek se toto stanovisko však nenaplnuje, jelikož se u dívek objevují i tituly řazené do dobrodružné literatury či fantasy. V dotazníkovém šetření o četbě konkrétních titulů byly knihy rozmanitého charakteru ze zahraniční i české produkce. Žáci obvykle neregistrují jméno autora a nejčastěji uváděným titulem byl *Deník malého poseroutky* Jeffa Kinneye, což potvrzuje i značný zájem o literaturu s prvky humoru.

Výsledky výzkumu prokázaly, že se četba žáků příliš nelišila v průběhu šetření (2008–2014), aktivnějšími čtenářkami jsou dívky, ale i u nich klesá objem četby s rostoucím věkem. V roce 2014 průměrný respondent, podle výsledků z tohoto výzkumu, přečetl 7 knih během jednoho roku. Bohužel se prokázalo, že většina žáků dává přednost práci na počítači před četbou knih, a s rostoucím věkem je poměr strávený u počítače větší než četba. Tuto část zakončím citací o posílení zájmu o knihy: „Posílit čtenářství dětí je ve skutečnosti mnohem složitější, řešením není mnohdy nekoordinované zaplavování škol další technikou²¹, ale spíše systematická práce s knihou, do níž se intenzivně zapojí učitelé všech předmětů a plně využijí bohatou síť knihoven a dalších vzdělávacích institucí.“²² Předmětem zájmu této práce však není výzkum o posílení čtenářství u dětí, to je úkolem vyškolených pedagogů.

¹⁹ GEJGUŠOVÁ, I. *Čtenářství žáků základních škol*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2015. s. 52

²⁰ Tamtéž, s. 34

²¹ Technikou je v dané souvislosti míněno např. využívání tabletů.

²² GEJGUŠOVÁ, I. *Čtenářství žáků základních škol*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2015. s. 67

3 Umělecko-naučná próza

V této kapitole považuji za vhodné v souvislosti s tématem práce nastínit žánr umělecko-naučné literatury, soustředím se na prózu. Tituly v oblasti umělecko-naučné literatury v sobě absorbují didaktickou funkci.

Umělekonaučná próza v literatuře pro děti a mládež plní prostor mezi literaturou krásnou a věcnou. Označuje samostatnou žánrovou oblast. Josef Peterka v umělekonaučné literatuře rozlišuje dvě modalitty – naučnou fikci a faktografickou literaturu. Rozdíl mezi modalitami spočívá v zastoupení fikce. Faktografická literatura pracuje pouze se zážitkovým potenciálem faktů a autentických dokumentů, které sděluje subjektivní formou (například s humorem). Může být psána veršem i prózou. Příkladem mohou být životopisy slavných (*Chudý chlapec, který se proslavil* od Jana Herbena), cestopisy (*Trosečníci na kře ledové* od Františka Běhounka) nebo vzpomínky z autorova dětství. Naučná fikce si „klade za cíl přiblížit dětem a mládeži určité poznatky prostřednictvím atraktivní epické konstrukce a smyšlených postav“²³. Příkladem jsou prózy o pravěku Eduarda Štorcha nebo *České dějiny očima psa* Martiny Drijverové.

Někteří autoři nerozlišují mezi umělecko-naučnými a populárně-naučnými texty. Tak je tomu např. u Jaroslava Tomana, který stírá rozdíl mezi umělecko-naučnými texty a populárně-naučnými.²⁴ Zároveň umělecko-naučnou literaturu považuje za samostatnou žánrovou variantu literatury faktu spíše než za typ umělecké literatury. Umělecko-naučná literatura, podle něj již delší časový úsek stojí na periferii mezi čtenářskými zájmy prepubescentů.²⁵

Literaturou faktu v četbě dětí a mládeže se zabývá i Otakar Chaloupka, považuje její funkci za klíčovou v ontogenezi dítěte. Literatura faktu „je schopna velmi přesně reagovat na rozvíjející se racionální schopnosti větších dětí a jejich poznávací zájmy, jednak na jejich identifikační a anticipační zaměření“²⁶. Otakar Chaloupka rozlišuje čtyři zdroje literatury – memoárovou, do níž řadí vlastní či zprostředkované

²³ PETERKA, J. *Teorie literatury pro učitele*. 2., přeprac. vyd. Praha, Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2006. s. 196

²⁴ Toman píše: „v hodinách čtení a literární výchovy se naši učitelé stále častěji setkávají s texty umělecko-naučné, respektive populárně-naučné povahy“, na základě toho úryvku se domnívám, že Toman dvě oblasti literatury slučuje dohromady a stírá rozdíly mezi nimi.

²⁵ TOMAN, J. Umělecko-naučná literatura v odborné přípravě učitele 1. stupně ZŠ. *Zlatý máj*. 1994, číslo 3–4, ročník 38, s. 76

²⁶ CHALOUPKA, O. Literatura non fiction v četbě dětí a mládeže. In: CHALOUPKA, O. a NEZKUSIL, V. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury III*. Praha, 1979. s. 37

paměti, dále literaturu cestopisnou, reportážní a odbornou popularizační, naučnou. Jaroslav Toman do oblasti literatury faktu přidává i životopisnou a umělecko-naučnou tvorbu. Poměr faktografie a beletrie je v daných oblastech proměnlivý, jak vyplývá z uvedeného: „u některých žánrů převládá populárně-naučný základ (odbornost a dokumentárnost) a umělecké ztvárnění se omezuje pouze na užití stylistických prostředků, jiné žánry jsou konstruovány na principu umělecko-naučném a určující roli v nich sehrává právě beletrizující faktor“²⁷.

Nejdříve je na místě zdůraznit, že i tento typ literatury nemá jasné hranice. Literatura faktu může přesahovat jak k beletrii, tak k odborné literatuře. Od literatury odborné se liší v individuálním přístupu k tématu, humanizací a přiblížením sdělovaných faktů čtenáři. Jaroslav Toman k rozdílům s literaturou věcnou přidává i požadavky na čtivost a poutavost textu: „zřetel k dětskému vnímateli se tu navíc promítá i do požadavku přiměřenosti, čtivosti a poutavosti autorské výpovědi“²⁸.

Jak již bylo uvedeno v předchozích kapitolách, dítě figuruje jako specifický recipient textu a je pro něj zvláště důležité jak ztotožnění s protagonistou příběhu, tak možnost stát se autorovým spoluúčastníkem. Chaloupka vysvětluje vztah čtenáře a faktů takto: „(...) fakta mu nejsou pouze předkládána, ale je uváděn k jejich zrodu a sledu, je to on, kdo s archeology vykopává staré památky, je to on, kdo pluje na voru Kon-Tiki, je to on, kdo objevuje mikroby, rozbíjí atom.“²⁹ S tím souvisí rovněž určení věkového rozhraní dětí žánru literatury faktu. V minulosti převládal názor o zařazení non fiction literatury pro děti starší puberty, avšak na základě novějších psychologických poznatků se zjistilo, že děti jsou schopny chápat fakta racionální povahy již v prepubertě.

Marie Mikulová považuje za obtížné stanovit věkovou hranici čtenářů populárně-naučné literatury. Podle jejího úsudku má ústřední roli zvolené téma. Populárně-naučnou literaturu považuje za výbornou výchovnou pomůcku pro učitele i rodiče v oblastech hledání hojnějšího zájmu o předměty ve školní výuce. Dále se zabývá otázkou popularizace a domnívá se, že mladý čtenář by měl brát populární četbu „jako nenásilné zajímavé vyprávění, které ho možná dovede zpátky

²⁷ TOMAN, J. Umělecko-naučná literatura v odborné přípravě učitele 1. stupně ZŠ. *Zlatý máj*. 1994, číslo 3–4, ročník 38, s. 76

²⁸ Tamtéž, s. 76

²⁹ CHALOUPKA, O. Literatura non fiction v četbě dětí a mládeže. In: CHALOUPKA, O. a NEZKUSIL, V. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury III*. Praha, 1979. s. 41

i k učebnici³⁰. Ilustrační doprovod (ale i fotografie, grafy či schémata) považuje Marie Mikulová za nedílnou součást populárně-naučné literatury.

Otakar Chaloupka se dále zabývá i edičním kontextem psaní knih tzv. na objednávku nakladatele. V této souvislosti zmiňuje stanovisko, že podle statistik nejčtenější a nejúspěšnější knihy „byly napsány na základě autorovy vlastní životní zkušenosti nebo mnohaleté, někdy dokonce celoživotní zaměřenosti k určitému tématu“³¹. Z toho vychází diskuze o výběru autorů literatury non fiction. Pokud knihu napíše odborník z daného oboru, neznalý literárních výrazových prostředků, či spisovatel, jenž sice ovládá výrazové prostředky, avšak nedisponuje odbornými znalostmi, je vhodné vytvořit autorskou dvojici. S autorskou dvojicí však souvisí řada dalších komplikací, jimiž musí literatura non fiction čelit.³²

³⁰ MIKULOVÁ, M. Děti a populárně-naučná literatura. *Zlatý máj*. 1994, číslo 3–4, ročník 38, s. 73

³¹ CHALOUPKA, O. Literatura non fiction v četbě dětí a mládeže. In: CHALOUPKA, O.

a NEZKUSIL, V. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury III*. Praha, 1979. s. 48

³² Tamtéž, s. 52

4 Historická a životopisná próza literatury pro děti a mládež

Soubor analyzovaných titulů spadá do žánru historické nebo životopisné literatury pro děti a mládež a v tomto kontextu pokládám za vhodné tyto dva žánry současné literatury a jejího vývoje charakterizovat.

Historická a životopisná literatura pro děti a mládež od počátku svého vývoje, datovaného do 19. století, procházela množstvím změn. V průběhu let byla její funkce různorodá, v počátcích budovala vlastenectví a za války pobízela naději k lepším zítřkům. V druhé polovině 20. století byla její funkce především výchovná. Historikové se stávají tvůrci umělecké a uměleckonaučné literatury s životopisným či historickým tématem. S tím souvisí fakt, že se do tohoto typu literatury prolínají trendy ze současné české historiografie. Jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, tak se nejen v literatuře pro děti a mládež, ale i v literatuře pro dospělé postupně začíná objevovat trivializace. Trivializace tématu v souvislosti s tím, že „historický námět slouží autorovi pouze jako východisko k vytvoření konzumního čtiva bez vyšších ambicí³³.

V dílech vydaných od 90. let 20. století se začíná historická a životopisná literatura pro děti a mládež obměňovat a od tohoto období jsou pro ni typické čtyři dominantní znaky vymezené Vlastou Řeřichovou z příspěvku s titulem *České dějiny pohledem současné literatury pro děti a mládež*.

Prvním znakem dětské knižní produkce vydané od roku 1990 s historickou a životopisnou tematikou je pokus o vylíčení objektivního obrazu národních dějin a upuštění od dosavadních schematických interpretací. Druhým znakem je snaha o časté zasazení českých dějin do kontextu Evropy a zároveň se v dílech pro děti a mládež objevuje úsilí o posílení vlastenectví.³⁴ Vladimír Nezkusil vytýkal nepěstování vlastenectví a historického vědomí i literatuře před rokem 1989. Zároveň si Nezkusil uvědomuje, že se tyto skutečnosti odehrávají až za hranicemi literatury: „Vlastenectví není nějaký iracionální stav dávaný člověku do vínku s narozením, je to

³³ ŘEŘICHOVÁ, V. České dějiny pohledem současné literatury pro děti a mládež (Využití literatury pro děti a mládež ve výuce společenských věd). In: Beneš, Z. (ed.): *Historie a škola. Díl VI. Klíčové kompetence a současný stav vzdělávání v dějepise*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání: Divize nakladatelství Tauris, 2009. s. 94

³⁴ ŘEŘICHOVÁ, V. České dějiny pohledem současné literatury pro děti a mládež (Využití literatury pro děti a mládež ve výuce společenských věd). In: Beneš, Z. (ed.): *Historie a škola. Díl VI. Klíčové kompetence a současný stav vzdělávání v dějepise*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání: Divize nakladatelství Tauris, 2009. s. 87

postoj utvářený celou mozaikou faktorů – a těžko do této mozaiky vkládat nové kameny, jestliže ty ostatní, které rozhodují o její soudržnosti, v ní nesedí dostatečně pevně.³⁵ Tento citát považuji za podstatný a podle mého úsudku dobře vysvětluje podstatu vztahu člověka k vlasti.

Třetím znakem děl pro děti a mládež, z vymezení Vlasty Řeřichové, je příklon k dějinám všedního dne. Ve vybraných titulech tento aspekt pozoruji např. v publikaci *1918 aneb Jak jsem dal gól přes celé Československu* v úseku, kdy se dětský čtenář dozvídá o nedostatku peněz, drahých potravinách a častých cestách lidí z měst na venkov. Venkované tehdy podnikali tzv. „tlumokové jízdy“³⁶. Tlumokové jízdy, jak se čtenář dozvídá na margináliích strany, byly jízdy obyvatel z měst na venkov kvůli shánění potravin přímo od statkářů³⁷. Podobně je tomu v knize *Past na korunu*, kdy je také vyprávěn každodenní život chlapců Jáchyma a Filipa. Oba dva chlapci pomáhali svým rodičům v podnikání, starali se o sourozence a navštěvovali školu. Čtenář se v knize dozvídá i charakteristiku běžného týdne tehdejší doby. „Druhý den byla neděle. Jediný den v týdnu, kdy si mistr pekařský mohl přispat. Na mši do opatského chrámu Panny Marie při benediktinském klášteře Na Slovanech chodila Jáchymova rodina až na desátou. Maminka milovala gregoriánský chorál, kterým byli místní benediktini proslulí.“³⁸ K dějinám všedního dne se vyjadřuje i Jana Čenková ve svém článku v *Literárních novinách*: „Sympatickým trendem v literární tvorbě napříč žánry a věkem je niterná touha nalézat vlastní minulost prostřednictvím příběhů, zasahujících do velkých i malých každodenních dějin.“³⁹

Vlasta Řeřichová vymezuje poslední charakteristický rys literatury pro děti a mládež v oblasti historické a životopisné tematiky vydané po roce 1990. Je jím skutečnost, že „větší pozornost, než tomu bylo doposud, je věnována dějinám žen a dětí“⁴⁰. Tento rys pozoruji v díle *Vznik ČSR 1918: Velezrada se trestá*, v němž je protagonistkou dívka Bára.

³⁵ NEZKUSIL, V. O české literatuře pro děti a mládež posledních let. *Zlatý máj*, 1989, roč. XXXIII, č. 3, s. 141

³⁶ Danou ukázkou uvádím ve spojitosti s dějinami všedního dne. Dětský čtenář se díky tematizování všedních událostí dozvídá úskalí a radosti tehdejších dní.

³⁷ BORŮVKOVÁ, V. *1918, aneb, Jak jsem dal gól přes celé Československo*. Brno: Host, 2018. s. 41

³⁸ KROLUPPEROVÁ, D. *Past na korunu*. V Praze: Albatros, 2018. s. 18

³⁹ ČENKOVÁ, J. Historie mladého státu i vzpomínka na významného výtvarníka. *Literární noviny*. 2019, roč. 30, č. 6, příloha Biblio – literatura pro děti a mládež. s. 12

⁴⁰ ŘEŘICHOVÁ, V. České dějiny pohledem současné literatury pro děti a mládež (Využití literatury pro děti a mládež ve výuce společenských věd). In: Beneš, Z. (ed.): *Historie a škola. Díl VI. Klíčové*

Identickým tématem, v současné literatuře pro děti a mládež, se podobně jako Vlasta Řeřichová, zabývá i Svatava Urbanová⁴¹. Podle ní se od začátku tisíciletí zvyšuje počet knih s tématy o historických a národních látkách, pověstech či biografích. Čtenáři tak mají možnost si vybrat z různých zpracování a žánrů, značný podíl v dílech má ilustrace a obrazová složka děl. Jelikož je internet dominantou tohoto století, tak se i v dětských knihách dává přednost zážitkům před informacemi, které si čtenář může na internetu snadno dohledat. Klíčové je zprostředkování poznatků pomocí osobního příběhu. Použité postupy v literárních dílech se různí a slučují: „Dochází k promíchávání literárních, historizujících, filozofických a sociologických postupů.“⁴²

Co se týká časového zakotvení knih, tak se autoři nejvíce zaměřují na období středověku ve všech jeho fázích. Největší pozornost se soustředí na Prahu, což pozorují i ve svém spektru vybraných titulů. Centrem pozornosti díla je Praha v knize *Past na korunu*, částečně i v díle *1918 aneb Jak jsem dal gól přes celé Československo*.

V této bakalářské práci byly k analýze vybrány knihy různých žánrů, což potvrzuje i poznatek: „(...) nově vydávané tituly historické a životopisné literatury pro děti a mládež mají pestrou škálu podob – od beletrizovaných dějin přes komiks a obrázkové knížky k encyklopedicky pojaté uměleckonaučné a naučné literatuře – a ve většině z nich je patrné překonávání ustálených forem a postupů spjatých s dosavadní historickou a životopisnou prózou adresovanou dětským recipientům.“⁴³ Dochází k upozadění výchovné funkce a autoři usilují především o čtivost svých děl s využitím humoru, ironie, nadsázky a prezentací zajímavostí pro dětského čtenáře. Snaží se v nich vyvolat zájem o historii. V jazykové složce děl autoři ustupují od užívání historismů a archaismů. Značný důraz je kladen na ilustrace v textu, které mnohdy plní úlohu dominantního prvku díla.⁴⁴

kompetence a současný stav vzdělávání v dějepise. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání: Divize nakladatelství Tauris, 2009. s. 87

⁴¹ URBANOVÁ, S. Magnetické pole české literatury pro děti a mládež na začátku 21. stol. In: *Literatura pro děti a mládež na začátku tisíciletí: kontexty, problémy, trendy*. Praha: Obec spisovatelů, 2009. s. 24–30

⁴² Tamtéž, s. 25

⁴³ ŘEŘICHOVÁ, V. České dějiny pohledem současné literatury pro děti a mládež (Využití literatury pro děti a mládež ve výuce společenských věd). In: Beneš, Z. (ed.): *Historie a škola. Díl VI. Klíčové kompetence a současný stav vzdělávání v dějepise*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání: Divize nakladatelství Tauris, 2009. s. 96

⁴⁴ Tamtéž s. 96

Již v Hrabákových *Úvahách o literatuře* z roku 1983 autor předvídá vývoj historické beletrie, který podle jeho přesvědčení bude směřovat jak k románům z historie, tak k románům blízcím se literatuře faktu.⁴⁵ Podle mého názoru a v návaznosti na výše konstatované se tyto jeho předpoklady směřování současné literatury naplnily.

4.1 Umělecko-naučná próza s historickou tematikou

V souvislosti s českou historickou prózou si je potřeba uvědomit, že měla v literatuře vždy významnější úlohu oproti literatuře evropské. Tato pozice pramenila zejména z historicko-společenského pozadí v 19. století, kdy bylo potřeba český národ emancipačně posílit a povzbudit. V pozdějších dobách česká historická próza reflektovala proměny kulturně politické situace a byla citlivá na změny společenského prostředí.⁴⁶

Definice historického žánru se u jednotlivých badatelů různí, avšak většina z nich se shoduje v tom, že se jedná o texty ze vzdálené minulosti, kdy je nutné zachovat značný časový odstup od zobrazované události a zároveň v nich umělecky ztvárnit situace důležité pro historický vývoj.⁴⁷ Vymezením odstupem od zobrazované události a různosti přístupů daných autorů se budu zabývat v kapitole o historickém románu. Josef Hrabák považoval za výstižné přidat k definici stanovisko o autorské absenci životní zkušenost daného období a současně není tato zkušenost zprostředkována ani skrze pamětníky.⁴⁸ K tomuto se přiklání také Blahoslav Dokoupil⁴⁹, který časový odstup od události zdůvodňuje tím, že autor–pamětník se nedokáže oprostít od událostí, které díky své relativně čerstvé zkušenosti⁵⁰ považuje za aktuální. K napsání historického románu je nutné podat fakta uzavřené minulosti.

Historické myšlení a uvědomování si minulosti se u dětí rozvíjí postupně. Miroslava Genčiová, podobně jako René Bilík, zmiňuje fakt, že si dítě poprvé uvědomuje pojem minulosti skrze pohádku. Toto vědomí se realizuje za přítomnosti pohádkového začátku *Bylo, nebylo* nebo pomocí používání adverbii dávno. Dítě si tedy

⁴⁵ HRABÁK, J. *Úvahy o literatuře*. Praha: Československý spisovatel, 1983. s. 156

⁴⁶ DOKOUPIL, B. *Český historický román 1945–1965*. Praha: Československý spisovatel, 1987. s. 6

⁴⁷ Toto je průsečík sloučení více definic historické prózy různých autorů (Bilík, Hrabák, Peterka a Mocná)

⁴⁸ HRABÁK, J. *Úvahy o literatuře*. Praha: Československý spisovatel, 1983. s. 121

⁴⁹ DOKOUPIL, B. *Český historický román 1945–1965*. Praha: Československý spisovatel, 1987. s. 16

⁵⁰ Čerstvou zkušeností mám na mysli události za jeho života, které si dokáže zapamatovat, a jeví se pro něj jako aktuální.

pouze uvědomuje rozdíl mezi tím, co je, a tím, co bylo. „Avšak zatím dítěti neposkytují poznání, že minulost může být více nebo méně vzdálená, že i minulost je proces a že je propojena s přítomností, stejně jako přítomnost připravuje budoucnost.“⁵¹ Pohádku a skutečnost dítě dokáže rozlišit až s nástupem do školy.

Na druhém stupni základních škol se žáci se seznamují s historickou beletrií a literaturou faktu zejména skrze ukázky v čítankách. V tomto období dokáže čtenář rozpoznat fikci a realitu. V čítankách jsou hojné ukázky z historické prózy, často žánru historické novely, povídky či dobrodružného historického románu. Tvůrci čítanek upřednostňují českou tvorbu před světovou. V čítankách pro děti se často objevují autoři jako Alois Jirásek či Eduard Štorch, později tvorba Miloše Václava Kratochvíla. V čítankách se objevují i ukázky z životopisných románů, zmiňují Františka Kožika nebo Hanu Doskočilovou.⁵²

Kristýna Šmakalová, ve své studii o historické tematice v čítankách, pracuje s tabulkou, v níž jsou zapsány údaje o četnosti ukázek s historickou tematikou v čítankách od různých nakladatelů napříč 6.–9. ročníkem základních škol. Zastoupení v tabulce má česká i světová beletrie, populárně naučná literatura a literatura faktu. Z tabulky dedukují, že je největší počet ukázek obsažen v čítankách pro 9. ročník (528), dále pro 8. ročník (487), pro 6. ročník (466) a nejméně pro 7. ročník (392).⁵³

Pojem minulosti se váže i k Hrabákovým stanoviskům. Josef Hrabák rozebírá vztah historické prózy a současnosti, avšak definuje především historickou prózu obecně, nejen tu pro děti a mládež. Přesto se domnívám, že je v této souvislosti na místě jeho postoj zmínit. Za mylné označuje ztotožnění historické prózy s prózou z minulosti. „Každé vyprávění o některé události – jinými slovy epika – zachycuje svým způsobem minulost, protože podává zprávu o tom, co bylo.“⁵⁴ Uvědomuji si, že situace v literatuře pro děti a mládež bude v tomto ohledu jiná a proces recepce historické prózy u dítěte a u dospělého je značně odlišný, vzhledem k tomu, že dítě nedisponuje takovými znalostmi a historickým kontextem jako dospělý čtenář.

⁵¹ GENČIOVÁ, M. *Literatura pro děti a mládež (ve srovnávacím žánrovém přehledu)* Praha. 1984. s. 159

⁵² ŠMAKALOVÁ, K. Historická tematika v čítankách pro druhý stupeň ZŠ a odpovídající ročníky gymnaziálního vzdělávání. Jazyk, literatura, komunikace. [online] Olomouc, KCJL UP Olomouc, 2017 (2). [cit. 22.04.2022] Dostupné z: <http://jlk.upol.cz/index.php/cislo-2-2017> s. 79-86

⁵³ Tamtéž, s. 80

⁵⁴ HRABÁK, J. *Úvahy o literatuře*. Praha: Československý spisovatel, 1983, s. 121

Josef Hrabák za „čistou“ historickou prózu⁵⁵ považuje útvary „jejichž vypravování se opírá pouze o historické prameny“⁵⁶. Dodává také, že postavy a reálie v díle mají odpovídat dané době a jejím možnostem, autoři historické prózy tedy „musí získat spolehlivé historické znalosti“⁵⁷ k napsání díla, a zároveň se v procesu psaní nemohou upínat ani na čtenářskou životní zkušenost. Historická skutečnost se skládá ze dvou částí, historicky známé skutečnosti a fikce na základě vědomosti objektivních faktů. I René Bilík si uvědomuje, že primárním zdrojem informací o historických událostech pro dětského čtenáře je v mnoha případech literární text, avšak ten se obvykle neshoduje reálnou skutečností či vědeckým textem. Je to z toho důvodu, že spisovatel v porovnání s historiografem tvoří a píše fikci. Nesporným faktem je, že i přesto umělecká literatura formuje historické vědomí dětského čtenáře.⁵⁸

4.1.1 Historický román

Definice historického románu u různých teoretiků spolu navzájem korespondují a v mnohém se neliší. Většina z nich u tohoto románového typu považuje za stěžejní skutečný historický základ románu a čerpání ověřených faktů z minulosti. Avšak přesto je těžké historický román jednoznačně vymezit: „To, že dodnes nedovedeme historický román jednoznačně definovat, že jeho hranice bývají vymezovány velmi rozdílně, je totiž po mém soudu dáno do značné míry právě faktem, že dosavadní pokusy o určení jeho místa v systému genologických kategorií se neopíraly o dostatečně širokou a podrobnou analýzu literárněhistorického materiálu.“⁵⁹ Ačkoliv to je nelehký úkol, nastíním několik relevantních definic.

Štěpán Vlašín popisuje ve své definici historický román jako „žánr určený hlediskem tematickým, tj. zaměřením na děje dob minulých, a materiálem, jehož základ tvoří historická fakta a reálie, mající evokovat obraz daného historického období“⁶⁰ a rozlišuje v něm jeho tři typové obměny.

Dagmar Mocná s Jaroslavou Janáčkovou považují za historický román „každý román odehrávající se v době, již autor nezná z vlastní zkušenosti a svou fikci opírá

⁵⁵ Nejedná se o termín, uvádím v uvozovkách, jelikož Josef Hrabák ve své studii užívá kolokaci „čistá historická próza“.

⁵⁶ HRABÁK, J. *Úvahy o literatuře*. Praha: Československý spisovatel, 1983, s. 122

⁵⁷ Tamtéž, s. 122

⁵⁸ BILÍK, R. *Historické vedomie a detský čitateľ*. Zlatý máj, 1989, roč. XXXIII, č. 5, str. 259

⁵⁹ DOKOUPIL, B. *Český historický román 1945–1965*. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 10

⁶⁰ VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Vyd. 2. rozš. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 136

o zprostředkované informace“⁶¹. Tyto dvě autorky se oproti ostatním zaměřují na důležitost zobrazení daného období ve své celistvosti, všímají si častého vyobrazení zlomových událostí dějin a zobrazení momentů vzniku či zániku říší. Jazyk a sloh románu je shodný s autorovou přítomností.

Autorky hesla historický román v *Encyklopedii literárních žánrů* pracují se třemi typy zobrazení minulosti – typem mimetickým, projekčním a atraktivizačním. V mimetickém typu „autor evokuje minulost v její barvitosti a smyslu“⁶², pro autora je důležitá věrohodnost zobrazované události, umělecká stylizace se zaměřuje na pravděpodobnost. Příkladem mohou být prózy Aloise Jiráska či Vladislava Vančury (*Obrazy z dějin národu českého*). Projekční typ je opakem mimetického, minulost je zde pouze projekcí pro „expozici morálních a ideových problémů a postulátů autorovy současnosti“⁶³. Vančurovo dílo *Markéta Lazarová* je příkladem projekčního typu. V atraktivizačním typu minulost slouží pouze jako kulisa pro zobrazení např. lásky a cti, historická látka dodává příběhu přitažlivost čtenáře. Atraktivizační typ je typická pro historické romány francouzského spisovatele Alexandra Dumase.

Nastíním i rozdělení historického románu podle tematického hlediska od Bohuslava Dokoupila. Dokoupil rozlišuje také mezi třemi typy románů, ale podle toho, zda je ústředním tématem jedinec, společenské jevy nebo děj. Rozlišuje tedy romány „individua“, „společnosti“ a „děje“. Udává příklad vžitých typů a začleňuje je následovně: biografický román do románu individua, detektivku do románů dějových a romány sociální, politické či vesnické do románu společnosti.⁶⁴

Důležitostí podložených historických faktů a čerpání materiálu ze skutečných událostí se zabýval Josef Hrabák a jeho stanoviska již byla vytyčena výše.

V historickém románu považuje René Bilík za klíčové ztotožnění dětského čtenáře s historickými osobnostmi v díle. Toto stanovisko demonstruje na příkladu, kdy je velmi často protagonistou podobné věkové kategorie jako čtenář, pro nějž je dílo určeno. Podle něj je tedy nutné pochopit historii skrze sebe sama.⁶⁵

Ve vybraných definicích se různí názory na odstup čtenáře od zobrazované doby. Dagmar Mocná s Jaroslavou Janáčkovou považují míru odstupu za irelevantní,

⁶¹ MOCNÁ, D. a PETERKA, J. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. s. 239

⁶² Tamtéž, s. 240

⁶³ Tamtéž, s. 240

⁶⁴ DOKOUPIL, B. *Český historický román 1945–1965*. Praha: Československý spisovatel. 1987. s. 19

⁶⁵ BÍLIK, R. Historické vedomie a detský čitateľ. *Zlatý máj*, 1989, roč. XXXIII, č. 5, str. 258–261

ke stejnému stanovisku se kloní i M. V. Kratochvíl: „(...) je lhostejné, jak daleko či blízko přítomnosti je konečná časová hranice příběhu za předpokladu, že uzavírá celistvý vývojový úsek.“⁶⁶ Přestože se Bohuslav Dokoupil kloní k faktu, že nelze striktně vymezit odstup od zobrazované události, považuje za nezbytné vymezit alespoň přechodovou oblast mezi románem historickým a současným. Za optimální dobu časového odstupu od události považuje šedesát let, jelikož pamětníci této doby jsou jen příslušníci nejstarší generace.⁶⁷ K témuž stanovisku se kloní i Ladislava Lederbuchová, k dané problematice dodává, že dílo přináležející k historickému žánru „musí obsahovat informace, které čtenáři umožní jeho látku alespoň obrysově historicky identifikovat“⁶⁸.

4.2 Umělecko-naučná próza s životopisnou tematikou

Životopisy přibližují dětem především život slavných osobností, v této bakalářské práci se budu věnovat konkrétně biografii prvního prezidenta Československa T. G. Masaryka. Jana Čeňková považuje životopisný román za typ rozšířeného historického románu „v němž beletrizovaný osud jednotlivce vystupuje na pomezí umělecké literatury a literatury faktu“⁶⁹.

Životopisná próza se řadí mezi nejstarší literární žánry. Ivana Gejgušová vidí velmi blízkou spojitost historické prózy s biografií. Biografická próza zachycuje „završené životní a a tvůrčí aktivity jedince vymezené obvykle narozením a smrtí“⁷⁰. Odedávna je spojována s životy svatých, jež byly doplněny o pohádkové a dobrodružné motivy. V 19. století životopisy dosahovaly cílů spojených s vlastenectvím, vyzdvihnutím národních hrdinů nebo seznámením se s vlastní historií. S tím souvisí i fakt, že „přitažlivost rozmanitých lidských osudů byla příčinou, že životopisy odedávna patřily do četby dětí.“⁷¹ V dnešní době jsou na životopisy

⁶⁶ KRATOCHVÍL, M. V. Jednota osobního a společenského. O dnešku historické prózy. *Literární měsíčník* 7, 1978, č. 4., str. 46

⁶⁷ DOKOUPIL, B. *Český historický román 1945–1965*. Praha: Československý spisovatel, 1987. s. 18

⁶⁸ LEDERBUCHOVÁ, L. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany: H & H, 2002. s. 105

⁶⁹ ČEŇKOVÁ, J. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. Praha: Portál, 2006. s. 28

⁷⁰ GEJGUŠOVÁ, I. *Čtenářství žáků základních škol*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2015. s. 52

⁷¹ GENČIOVÁ, M. *Literatura pro děti a mládež (ve srovnávacím žánrovém přehledu)* Praha. 1984. s. 147

kladeny jiné požadavky, především ztratily výchovnou funkci, jakou měly v dobách minulých.

Svatava Urbanová a Milena Rosová považují životopisnou větev české literatury pro děti a mládež za renovační v oblasti historické prózy. „Kombinují se v nich zpravidla fakta s fikcí v podobě biografických montáží.“⁷²

Miroslava Genčiová tematizuje životopis ve vztahu mezi dokumentem a fikcí⁷³, podle jejího zastoupení pak rozlišuje žánrové formy životopisů. Faktografický román Genčiová řadí do oblasti umělecko-naučné prózy a tento románový typ je charakteristický pro zobrazení jedné stránky hrdinovy činnosti, avšak nastiňuje i události a vnitřní procesy, které souvisí s danou osobností.

V umělecko-naučné literatuře Genčiová rozlišuje mezi dvěma typy. Prvním je životopisné vyprávění, v němž jsou obsaženy citace, odkazy na archivy, a kompozičně se tento typ připomíná kronikální zápis. „Vypravěč mnohdy sděluje i nutné údaje o sobě, aby vzbudil k vyprávěnému materiálu důvěru.“⁷⁴ Druhým typem je životopis beletrizovaný, má blízko románu, ale od románu se liší v tom, že se opírá o dokumenty. „Je v něm patrná snaha zachovat co největší informovanost, ale zároveň se nemůže vyhnout doplňování faktů výmyslem nebo domýšlením. Autor například zná určitou epizodu hrdinova života, musí ji však podle své představy doplnit kresbou prostředí, reálií, a nemůže se vyhnout výmyslu, chce-li se postavy zmocnit epicky.“⁷⁵

Životopisný román nabízí „pohled na hrdinův život při svobodném zacházení s faktickými materiály a dokumenty a s naprostou volností pro fikci“⁷⁶. Tento typ románu tedy není věrohodný, ale nabízí čtenáři rozšiřující poznatky z doby, ve které daná osobnost žila. V životopisném románu najdeme větší poetičnost oproti životopisu opřeného o fakta.

⁷² ROISOVÁ, M. a URBANOVÁ, S. *Žánry, osobnosti, díla: (historický vývoj žánrů české literatury pro mládež – antologie)*. Vyd. 3. (upr. a dopl.). Ostrava: Ostravská univerzita, 2002. s. 201

⁷³ GENČIOVÁ, M. *Literatura pro děti a mládež (ve srovnávacím žánrovém přehledu)* Praha. 1984. s. 150

⁷⁴ Tamtéž, s. 151

⁷⁵ Tamtéž, s. 152

⁷⁶ Tamtéž, s. 152

5 Vybrané žánry pro děti a mládež

V literatuře pro děti a mládež mají žánry i jejich formy rozdílné funkce než v literatuře pro dospělé, jelikož cíle dětské literatury jsou specifické.⁷⁷

Jana Čeňková dělí zdroje inspirace žánrů pro děti a mládež do tří skupin. První z nich jsou žánry určené výhradně dětem a mládeži, do této skupiny autorka řadí říkadlo, prózu s dětským hrdinou, autorskou pohádku či obrázkovou knihu. Druhá skupina je charakteristická pro prózu převzatou ze starověké či folklorní literatury, do níž podle ní patří mýtus, epos, bajka, pohádka či pověst. Poslední skupinu tvoří univerzální žánry literatury pro děti a mládež a literatury pro dospělé – například komiks, fantasy, historická, detektivní či dobrodružná próza.⁷⁸ Miroslava Genčiová používá totožný systém kategorizace prvních tří skupin žánrů v literatuře pro děti a mládež, jen je rozšířený o „žánry společné literatuře pro dospělé v literatuře pro mládež“⁷⁹ a o žánry, „které žijí jen v literatuře dospělých a nesetkáme se s nimi v literatuře pro mládež“⁸⁰, příkladem mohou být filosofické traktáty či eseje.

Josef Peterka pracuje s žánrovou typologií podle původu téměř identicky s Janou Čeňkovou.

Autoři teoretických příruček dále rozdělují žánry podle ontogenetických dispozic dítěte, avšak věk adresátů některých literárních žánrů se u autorů (J. Peterka, R. Bilík, M. Genčiová) různí, většinou s odchylkou jednoho roku. Odlišné zařazení žánrů do období věku dítěte pozorují u pohádky a pověsti. René Bilík⁸¹ pověst i historickou povídku řadí k žánrům určeným pro střední čtenářský věk⁸² a pohádku k žánrům mladšího čtenářského věku⁸³. Toto stanovisko zaujímá zejména z toho důvodu, že rozdíl mezi pohádkou a pověstí podle Bilíka spočívá v přesném definování času. Pověst je tedy v čase a prostoru jasně zakotvená, kdežto u pohádek je patrná časová a prostorová neurčitost. Dalším důvodem je funkce pověsti jako přípravného žánru pro recepci složitějších forem historického žánru. Avšak Josef Peterka pohádku

⁷⁷ GENČIOVÁ, M. *Literatura pro děti a mládež (ve srovnávacím žánrovém přehledu)* Praha. 1984. s. 14

⁷⁸ ČEŇKOVÁ, J. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež.* Praha: Portál, 2006. s. 17

⁷⁹ GENČIOVÁ, M. *Literatura pro děti a mládež (ve srovnávacím žánrovém přehledu)* Praha. 1984. s. 14

⁸⁰ Tamtéž, s. 15

⁸¹ BÍLIK, R. Historické vedomie a detský čitateľ. *Zlatý máj*, 1989, roč. XXXIII, č. 5, str. 258–261

⁸² Podle Bilíkova úsudku je střední čtenářský věk 9–12 let.

⁸³ Podle Bilíkova úsudku je mladší čtenářský věk 7–9 let.

s pověstí slučuje do stejného období – mladšího školního věku.⁸⁴ Podle Miroslavy Genčiové je pověst záležitostí čtenářského věku vyšších tříd základní školy a také ji vnímá jako přípravu k pochopení rozsáhlejších epických historických děl.⁸⁵ Já se ztotožňuji s názorem Reného Bilíka a Miroslavy Genčiové, jelikož se domnívám, že se dítě nejdříve setkává s pohádkami a poté až s pověstmi. Odůvodnění pověsti jako přípravného žánru je podle mého názoru příhodné.

Žánrová oblast v současné dětské literatuře není tak striktně vymezena a žánr je chápán jako orientační. V současné dětské literatuře dochází k hybridizaci žánrů, literatura se přesahuje k filmu, hudbě, rozhlasu a dalším médiím. Díla nejsou striktně určena pro daný věk – Svatava Urbanová používá pojem „kolaps věkovosti“.⁸⁶ K tomuto názoru se přiklání i Jana Čeňková, avšak z jiného hlediska. Píše o vydávání knih pro všechny věkové kategorie All-age books mají jinou obálkou pro dospělé a pro mládež. Tak je to tomu v případě různých variant fantasy, pohádkových románů či komiksů. Na jedné straně se děti ve velmi brzkém věku dozvídají o problémech dospělých, na straně druhé je důvodem přetrvávající infantilita mladých dospělých až do 33. roku věku.⁸⁷ K problematice o včleňování celku žánrové skladby do jednotlivých děl se vyjadřoval i Vladimír Nezkusil⁸⁸ již v roce 1989. Pozoroval přesah historické prózy a životopisů s literaturou faktu, dobrodružného románu s povídkou. Což se děje i v současné literatuře pro mládež ve zmíněné charakteristice Svatavy Urbanové a Jany Čeňkové.

Pro potřeby této bakalářské práce jsem vybrala k charakteristice tyto žánry – dobrodružný román, příběhová próza s dětským hrdinou, dívčí próza a pohádka. Historický román je již tematizován v kapitole o umělecko-naučné próze s historickou tematikou.

⁸⁴ Peterka jej vymezuje 6–10 rokem.

⁸⁵ GENČIOVÁ, M. *Literatura pro děti a mládež ve srovnávacím žánrovém pohledu*. S. 160

⁸⁶ URBANOVÁ, S. Magnetické pole české literatury pro děti a mládež na začátku 21. stol. In: *Literatura pro děti a mládež na začátku tisíciletí: kontexty, problémy, trendy*. Praha: Obec spisovatelů, 2009. s. 9–21

⁸⁷ ČEŇKOVÁ, J. Fikce a skutečnost v současných románech pro mladé čtenáře. In: *Literatura pro děti a mládež na začátku tisíciletí: kontexty, problémy, trendy*. Praha: Obec spisovatelů, 2009. s. 80–81

⁸⁸ NEZKUSIL, V. O české literatuře pro děti a mládež posledních let. *Zlatý máj*, 1989, roč. XXXIII, č. 3, s. 140–146

5.1 Dobrodružný román

Dobrodružný román je považován za stěžejní žánr populární literatury. Ústřední složkou je „bohatě rozvinutý, vzrušující a napínavý děj, jenž předpokládá geograficky otevřený prostor, a ústřední mužná postava (dvojice, pár, malá skupina postav) hrdinského typu“⁸⁹. Podle Pavla Janáčka tento typ románu oslovuje hlavně mužského adresáta. V dětské dobrodružné literatuře se rozlišují robinsonády, dětské detektivky, dobrodružná historická próza apod.

Častým prvkem v oblasti dětské četby dobrodružné literatury je spojení s příběhovou prózou s dětským hrdinou, což mohu uvést i na příkladu knihy *1918 aneb jak jsem dal gól přes celé Československo*. Ivana Gejgušová ve své publikaci *Čtenářství žáků základních škol* zmiňuje fakt o prezentování dobrodružné literatury především pro chlapecké recipienty, ale „výzkumy žánrových preferencí z posledních let však ukazují, že o dobrodružnou literaturu projevují velký zájem také dívky“⁹⁰.

Miroslava Genčiová ve svém článku o historismu považuje za nejvhodnější žánr pro dětského čtenáře román s epickou výstavbou, v němž je patrná různá míra historické hodnověrnosti. Ze strany čtenářské oblíbenosti patří k nejžádanějším žánrům dobrodružný historický román zejména v období puberty. Puberta je obdobím, kdy jsou pro dítě důležité vzory, s nimiž se může ztotožnit. „Dobrodružný historický román odpovídá předpubertálnímu a pubertálnímu čtenářskému věku. Upoutává své mladé příznivce v době, kdy sami touží realizovat se v hrdinských činech a kdy se lehce nechají unést dějem plným vzruchu. I když nedává čtenářům rozvinutou, natož přesnou představu o historické minulosti, přece jen mu dává prvopočáteční znalosti o tom, co bylo a tvoří základy pro historické cítění.“⁹¹

Již spisovatelé spjatí se vznikem historického románu, jako na příklad Walter Scott, Louis Stevenson a Henryk Sienkiwiecz, hledali inspiraci v rytířském středověku a pro tehdejší rytíře bylo dobrodružství významným symbolem příslušnosti k vrstvám. Charakteristickým znakem dobrodružného historického románu byla nejasná vazba na

⁸⁹ MOCNÁ, D. a PETERKA, J. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. s. 118

⁹⁰ GEJGUŠOVÁ, I. *Čtenářství žáků základních škol*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2015, s. 39

⁹¹ GENČIOVÁ, M. Zamyšlení k problému historismu v literatuře pro děti a mládež. In *Zlatý máj: časopis o dětské literatuře*. Praha: Albatros, 1989, ročník 33, č. 2, s. 67

skutečné historické události, vzhledem k tomuto stanovisku byl v dřívějších dobách tento román odsouván na periferii literatury.⁹²

5.2 Příběhová próza s tematikou dětského života

Příběhová próza s tematikou dětského života je oblíbeným žánrem pro děti a hraje důležitou roli v ontogenezi dítěte⁹³. Jak již bylo zmíněno výše, v dětské literatuře více než v kterékoliv jiné je klíčová identifikace recipienta s protagonistou díla. Skrze identifikaci s hrdinou se dítě snaže dostane do vnitřního prostoru textu a příběhové motivy dokáže lépe porovnat s vlastními zkušenostmi. „Identifikace pomáhá mladému člověku odhalit potenciální vlastnosti, které nemůže projevit ve skutečném životě, přispívá k jejich formování a upevňování... vnáší do nich pevný řád, jasné obrysy a přehledný systém.“⁹⁴ Přesto dítě svou identitu neztrácí, ba naopak „v určitém okamžiku dítě cítí potřebu se od svého vzoru odpoutat a emancipovat“⁹⁵.

Dětský hrdina v díle figuruje jako etický vzor, zároveň i jako nositel děje a autorova záměru. „Vůči svému čtenáři vystupuje, na rozdíl od pohádkových postav, jako rovnocenný partner: mívá shodné motivace, potřeby a zájmy, životní pocity, prožitky a zkušenosti...“⁹⁶ Dětský hrdina v díle může být i záporný, pokud ve čtenáři upevňuje morální postoje a etické hodnoty.⁹⁷

Důležitou roli v příběhové próze s dětským hrdinou zastupuje zobrazení rodiny. Z toho důvodu knihy s tematikou problémové rodiny zastupují autentickou životní zkušenost a mohou být vhodným nástrojem s částečným vyrovnáním se dítěte s danou situací. „Autoři nechápou své postavy jen jako pouhé účastníky děje, ale zaměřují se i na jejich city, duševní pochody, psychologii. Své hrdiny (a prostřednictvím nich i dětského recipienta) staví před nutnost přijmout určitý problém jako nevyhnutelnou zkušenost. Důraz pak kladou především na komunikaci a její možnosti hledání východiska a možnosti řešení problémů. Důležitým znakem děl

⁹² GENČIOVÁ, M. Zamyšlení k problému historismu v literatuře pro děti a mládež. In *Zlatý máj: časopis o dětské literatuře*. Praha: Albatros, 1989, ročník 33, č. 2, s. 67

⁹³ V této kapitole vycházím ze stati Vladimíra Nezkusila, přestože je vydána r. 1979, Jana Čeňková tuto stať považuje stále za aktuální. Zmínka ve *Vývoji literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*, s. 32.

⁹⁴ NEZKUSIL, V. Příběhová próza s tematikou dětského života. In: CHALOUPKA, O. a NEZKUSIL, V. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury III*. Praha, 1979. s. 17

⁹⁵ Tamtéž.

⁹⁶ TOMAN, J. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. České Budějovice: Jihočes. univ., 1992. s. 73

⁹⁷ Tamtéž, s. 74

s obdobnou tematikou je vyjádření naděje v pozitivní vyústění složité situace.⁹⁸ Tato charakteristika popisuje příběhovou prózu zejména z pedagogického úhlu pohledu, avšak v souvislosti s výkladem o příběhové próze považuji za vhodné ji zmínit, jelikož je velmi úzce propojena s recepcí textu očima dítěte.

Jaroslav Toman se v charakteristice příběhové prózy také zaměřuje na zobrazení typických modelů mezilidských vztahů a životních situací. „Jejich prostřednictvím chce autor napomoci malému čtenáři k lepší a snadnější orientaci v okolním světě.“⁹⁹

V příběhové próze dominují romány a povídky, často v ich-formě kvůli snadnějšímu ztotožnění s hrdinou. Příběh ze života „více než na ději zakládá uměleckou skutečnost na psychologické analýze postojů dítěte, na komplexnějším postižení vzájemných vztahů dítěte a společnosti.“¹⁰⁰ Čtenář se nedozvídá jasné černobílé stanovisko¹⁰¹, „autor dítěti spíše klade otázky, vybízí k zamyšlení nad nimi, ale samo na ně explicitní odpověď nedává“¹⁰².

Dítě se s příběhovou prózou seznamuje již v předškolním věku skrze vyprávění rodičů, avšak častější jsou příběhy psané pro starší čtenáře. V období pubescence jsou příběhy z dětského života společně s dobrodružným románem ústředními žánry.

5.3 Próza s dívčí hrdinkou

Literaturou psanou pro dívky a jejími synonymy dívčí literatura, dívčí četba, román s dívčí hrdinkou se zabývá jak Vladimír Nezkusil, tak i Miroslava Genčiová. V souvislosti s danou tematikou však Miroslava Genčiová tvorbu s dívčími hrdinkami neřadí do zvláštního žánru i z toho důvodu „že neexistuje paralelně také literatura pro chlapce ani chlapecký román“¹⁰³. Genčiová tedy nepracuje s dívčí literaturou jako samostatným žánrem, ale začleňuje ji do širšího kontextu próz o dospívání. Prózy

⁹⁸ SLADOVÁ, J. a LIŠOVSKÁ, P. a HNIDÁKOVÁ, P. *Obraz rodiny v současné příběhové próze s dětským hrdinou*. In: SLADOVÁ, Jana. *Dětství a dospívání v současné literatuře pro děti a mládež*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. s. 9–10

⁹⁹ TOMAN, J. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. České Budějovice: Jihočes. univ., 1992. s. 73

¹⁰⁰ NEZKUSIL, V. *Příběhová próza s tematikou dětského života*. In: CHALOUPEK, O. a NEZKUSIL, V. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury III*. Praha, 1979. s. 21

¹⁰¹ Černobílým stanoviskem je myšleno striktní vymezení pravdy a jejího opaku.

¹⁰² Tamtéž, s. 21

¹⁰³ HOLEJŠOVSKÁ-GENČIOVÁ, M. *Literatura pro děti a mládež ve srovnávacím žánrovém pohledu: celost. vysokošk. učebnice pro stud. filozof. fakult.* Praha: SPN, 1984. s. 130

o dospívání charakterizuje soustředěním se na hlavního hrdina či hrdinku, v prózách dominuje monologická forma (ich-forma), děj i jeho vnitřní prožitky bývají omezeny pouze na dobu jeho dospívání, a tudíž je většina příběhů s otevřeným koncem.¹⁰⁴

Kořeny literatury pro dívky lze nalézt už v literatuře ke konci 18. století. V této době byly ženy zcela podřízeny mužům, a proto v sentimentálních příbězích hledaly útočiště k úniku ze světa nebo touhu po naplnění vlastních ideálů. V první i druhé polovině 19. století v evropské literatuře dominovala funkce výchovná, objevoval se také sklon k didaktismu a mravouce. Častým motivem děl tehdy byla ženská emancipace – právo na vzdělání, individualitu a následné zařazení do společenského procesu. Autoři próz pro ženy využívali postupů klasické realistické prózy, vyprávění bylo chronologické a vypravěč často vševědoucí.¹⁰⁵

Dívčí próza je určena pro čtenářku pubescentního věku. Tento žánr má předpokládaný syžet, postavy i zápletky. Současná dívčí próza je charakteristická otevřeností aktuálních problémů – drogy, šikana, rozpad rodiny, poruchy příjmu potravy.¹⁰⁶ Obsahuje konstantní modelové znaky a „časté je opakování základních znaků, životních schémat a vzorců, opakování v lexiku a stylistických prostředcích“¹⁰⁷.

Vladimír Nezkusil se domníval, že dívčí literatura je pouze obsahovou variantou příběhové prózy. Všeobecně známým faktem je dřívější dospívání dívek než chlapců, a z tohoto důvodu se pochopitelně liší také dívčí literatura od příběhové prózy s dětským hrdinou. „To se promítá do textové struktury románu pro dívky takovou koncepcí syžetu, v němž nejpodstatnější roli hraje dívčí hrdinka a její hledání vlastního místa ve světě, hledání citových jistot v přátelství, v prvních milostných vztazích a rodině.“¹⁰⁸ V literatuře se užívá termín román pro dívky, ale kvůli terminologickým sporům a ponechání volného adresáta Nezkusil považuje za vhodnější užívat termín román s dívčí hrdinkou. Také z důvodu, že „specifické texty literatury pro dívky mohou být stejně zajímavé a závažné i pro chlapecké čtenáře“¹⁰⁹. Toto stanovisko

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 145

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 130–134

¹⁰⁶ GEJGUŠOVÁ, I. *Čtenářství žáků základních škol*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2015. s. 50

¹⁰⁷ URBANOVÁ, S. a ROSOVÁ, M. *Žánry, osobnosti, díla: (historický vývoj žánrů české literatury pro mládež – antologie)*. Vyd. 5. (upr. a dopl.). Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2005. s. 161

¹⁰⁸ CHALOUPKA, O. Literatura non fiction v čtenbě dětí a mládeže. In: CHALOUPKA, O. a NEZKUSIL, V. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury III*. Praha, 1979. s. 31

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 31

mohu potvrdit, jelikož titul *1918 Aneb jak jsem dal gól přes celé Československo*, určený pro chlapecké čtenáře, mě zaujal stejně tak jako je.

5.4 Pohádka a její typologie

Pohádka je dominantním a zároveň i jedním z nejstarších žánrů literatury pro děti. Plní důležitou úlohu v rozvoji dětského myšlení, fantazie či rozlišování dobra a zla. Kladně napomáhá také orientaci v mezilidských vztazích. Svůj původ má ve folklóru a vymezuje se neurčitostí v čase i prostoru. Dobro vždy vítězí nad zlem. Jana Čeňková rozlišuje podle původu dva typy pohádek – lidovou a autorskou. Na základních školách je pohádka zařazena do výuky v 6. ročnících v tematickém celku společně s pověstmi a mýty. Podle Rámcového vzdělávacího programu¹¹⁰ „pohádka představuje stěžejní literární žánr sloužící k získávání vstupních poznatků o literatuře, literárním textu, jeho struktuře, znacích žánrů, literárních postavách apod“¹¹¹.

Česká autorská pohádka se vyvíjela od 70. let 19. století. K jejím zakladatelům se řadí Eliška Krásnohorská, která rozšiřovala zpracované folklórní motivy, ale i „vytvářela vlastní pohádky ve stylu pohádek folklórních“¹¹². Např. *Sluníčkovy sestry* nebo *Láska otcovská*. Dalšími důležitými autory v české pohádkové tvorbě jsou Jan Karafiát (*Broučci*, 1876), Karel Čapek (*Nůše pohádek*), Josef Čapek (*Povídání o pejskovi a kočičce*, 1929), Jan Werich (*Fimfárum*, 1960), Václav Čtvrtek a další. Za zlaté období autorské pohádky se považují 60. léta 20. století, v němž „vzniklo velké množství kvalitních pohádek“¹¹³, u starších i novějších autorů.

Autorská pohádka je žánrem, u něhož „lze obtížně vymezit věkové určení adresáta“¹¹⁴. Autorská pohádka je novým typem pohádkového žánru a zdůrazňuje především estetickou a zábavnou funkci pohádek. Definice autorské pohádky je následující: „jedná se o umělý příběh s pohádkovými rysy – nejčastěji s kouzelnými prvky – určený zpravidla dětem“¹¹⁵.

¹¹⁰ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělání společně s vymezenými výstupy pro literární výchovu na 1. stupni základních škol.

¹¹¹ GEJGUŠOVÁ, I. *Čtenářství žáků základních škol*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2015. s. 47

¹¹² ČEŇKOVÁ, J. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. Praha: Portál, 2006. s. 136

¹¹³ Tamtéž, s. 141

¹¹⁴ Tamtéž, s. 16

¹¹⁵ Tamtéž, s. 127

Autor chce v dítěti vzbudit emoce a zapůsobit na jeho fantazii, zároveň „uplatňuje humoristické, groteskní, satirické i dobrodružné prvky a přístupy“¹¹⁶. Od lidové pohádky se liší tím, že „autor podstatně zasahuje do její ustálené ideově tematické, kompoziční nebo jazykové podoby, žánrovou normativnost vědomě narušuje, či dokonce popírá (vytváří tzv. antipohádku) a vnáší do ní zcela netradiční, inovované a aktualizované náměty, motivy, stavební a stylotvorné postupy i jazykové prostředky“¹¹⁷. V autorské pohádce je dominantní autorův individuální vypravěčský styl jak v oblasti syntaktické či lexikální.

6 Literární analýza vybraných titulů

V této kapitole se budu zabývat literární analýzou mnou vybraných titulů, zaměřím se na analýzu žánrovou. Většina titulů byla vydána v souvislosti stoletého výročí naší republiky, tedy v roce 2018. Jednu výjimku tvoří nové vydání knihy *Jak maminka vyprávěla o Československu* z roku 2019. Zmiňuji i dva tituly z oblasti životopisné prózy, jež byly vydány o něco dříve než většina titulů vydaných k výročí republiky. Je to z toho důvodu, že souvisí s ústředním tématem této práce a vážou se k významné osobnosti českých dějin – prezidentu T. G. Masarykovi.

6.1 Jak maminka vyprávěla o 20. století

První knihou je titul *Jak maminka vyprávěla o 20. století aneb malé pohádky o velkých českých dějinách*. Jedná se o třetí titul v pořadí žánru reportážních pohádek Michaely Veteškové. Autorka čerpala z reportáží natočených pro Český rozhlas a v knize přibližuje dětským čtenářům svou práci rozhlasové reportérky. Sama autorka komentuje důvod vzniku knihy: „Tuto třetí jsem napsala z přesvědčení, že se s dětmi má mluvit o novodobé historii národa, jehož jsou součástí, ale mělo by to být hravou a srozumitelnou formou. Děti jsou dost chytré na to, aby si pak utvořily i v této době plně dezinformací vlastní názor.“¹¹⁸ Dalším podnětem k napsání knihy byla její osobní

¹¹⁶ TOMAN, J. Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury. České Budějovice: Jihočes. univ., 1992. s. 70

¹¹⁷ Tamtéž, s. 69

¹¹⁸ BUMBÁLKOVÁ, B. Český rozhlas představuje nové pohádky Michaely Veteškové *Jak maminka vyprávěla o 20. století* | *Informace o Českém rozhlase*. [online]. Copyright © 1997 [cit. 06.04.2022]. Dostupné z: <https://informace.rozhlas.cz/cesky-rozhlas-predstavuje-nove-pohadky-michaely-veteskove-jak-maminka-vypravela-7738206>

reakce na aktuální stav společnosti a zjištění, že se ve školách s dětmi málo mluví o historii našeho národa.¹¹⁹

Žánrově se od klasických pohádek reportážní pohádky Michaely Veteškové liší především tím, že tematizují české dějiny: „Začíná první světovou válkou a končí rokem 1968. Pro děti srozumitelnou formou prezentuje důležité historické zvraty v našich dějinách.“¹²⁰ Takto knihu charakterizuje Veronika Benešová Hudečková, ředitelka nakladatelství Verzone.

Autorce, Michaely Veteškové, je vlastní specifický vypravěčský styl, i z toho důvodu, že v pohádkách čerpá ze své osobní zkušenosti rozhlasové redaktorky. S termínem reportážní pohádka poprvé přišel český rozhlasový a pohádkový režisér Karel Weinlich až po přečtení knih Michaely Veteškové. Karel Weinlich okomentoval autorčinu pohádkovou sbírku těmito slovy: „Ženská jedna, já jsem čekal pohádky jako o Červené Karkulce, a vy na mě s nějakou reportážní pohádkou!“¹²¹ Michaela Vetešková v rozhovoru pro Žurnál Univerzity Palackého objasnila, jak vznikl název reportážní pohádka.

Knih je určena dětem od sedmi let na prvním stupni základních škol a ilustrovala ji Lenka Jasanská. Zahrnuje sedm reportážních pohádek krátkého rozsahu z různých období, které reprezentují důležité události z 20. století. Vypravěčka, maminka, seznamuje dětské čtenáře s historickými osobnostmi E. Benešem, K. Gottwaldem, ale přibližuje i události, jako je např. podepsání mnichovské dohody. Vypravěčka také navštěvuje české instituce, např. Národní filmový archiv, Vojenský historický ústav nebo Národní muzeum. Součástí knihy jsou i ilustrace Lenky Jasanské, většího i menšího rozsahu. Ilustrace v každé kapitole se vážou k její tematice. Jednotlivé pohádky obsahují také výkladové pasáže, které se vážou ke konkrétnímu příběhu, jsou zpravidla umístěny ve spodní části stran.

¹¹⁹ V rozhovoru na webu *Zpravodajství z UP* (citace níže), autorčinými slovy: „Zjistila jsem, že děti se ve škole novodobou historií našeho státu neučí, nemají ji v osnovách. Že sice umí vyprávět o klínovém písmu, mají nabíflované napoleonské války, a kdo ví co ještě, ale moderní českou historii ne. Pokud nemají štěstí na osvícenou učitelku nebo učitele, tak se nedozvědí nic o Masarykovi, Štefánikovi nebo o roce 1968.“

¹²⁰ KVĚTOŇOVÁ, R.. Jak maminka vyprávěla o 20. století: kniha reportážních pohádek přibližuje dětem moderní dějiny. In: *iROZHLAS* [online]. 25.09.2018 [cit. 2022-01-28]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/kultura/literatura/kniha-michaela-veteskova-reportazni-pohadky_1809251425_kro

¹²¹ PUSTĚJOVSKÁ, I. Michaela Vetešková: Novinářka, která píše pohádky. In: *Žurnál Online zpravodajství z univerzity* [online]. 18.03.2019 [cit. 22.04.2022]. Dostupné z: <https://www.zurnal.upol.cz/nc/zprava/clanek/michaela-veteskova-novinarka-ktera-pise-pohadky/>

Každou kapitolu otevírá scéna, která je vyprávěna vševědoucím vypravěčem. Zároveň na začátku každé kapitoly maminka není doma a děti s tatínkem na ni čekají, až přijde z práce a začne jim vyprávět příběhy, o tom, co zažila v práci. Poté se vyprávění chopí vypravěčka – maminka a děj je v ich-formě. Dalším jednotícím prvkem ve všech pohádkách je průvodce v jednotlivých institucích.

Jelikož se jedná o knihu pohádkového charakteru, dílo doprovází prvky z pohádek, jako jsou nadpřirozené bytosti, dějí se fantastické události, zvířata jsou antropomorfizována, objevují se personifikace, např. výtah se začne hýbat a točit, filmový pás získává koňské vlastnosti (řehtání a splašení se). Což odpovídá znakům kouzelné pohádky „hrdinové se proměňují, mohou se stát neviditelnými, zemřít a znovu ožít“¹²². V jedné z kapitol se dokonce vypravěčka promění ve zvíře, konkrétně kočku: „A je klid,“ mňoukla jsem a zase jsem se vrátila do lidské podoby. „Ještě to udělej, to se mi líbí,“ ozvalo se nad mou hlavou. Z jemné pavučinky na mě zíral sotva postřehnutelný hnědý pavouček.¹²³ Pro všech sedm pohádek v tomto díle jsou charakteristické dialogy mezi postavami, což lze prokázat i na této ukázce.

Poslední kapitola je výjimečná tím, že maminka chce poprvé naslouchat dětem, nakonec však i tentokrát vypravěčsky dodrží strukturu ostatních pohádek a začne jim sama vyprávět. „Původně jsem chtěla poslouchat já, co celý den moje rodina dělala, když jsem byla v práci, ale potom jsem si uvědomila, že na exkurzi v rozhlase jsme byli společně a že děti na to rády vzpomínají.“¹²⁴

Jazyk reportážních pohádek Michaely Veteškové je převážně spisovný. Jelikož se jedná o knihu pro děti, v lexikální rovině se objevují deminutiva (perlička) či hypokoristika (Toník Breptulín), výjimečně i pejorativa (Jeminkote!).

6.2 Jak maminka vyprávěla o Československu

Jedná se o rozšířené vydání předchozí knihy, avšak doplněné dalšími čtyřmi kapitolami týkajícími se tématu Československa. Tento titul vyšel o rok později, v roce 2019. V tomto vydání rovněž figuruje vypravěč vševědoucí a personální – je jím protagonistka příběhu. Kniha má jedenáct kapitol, sedm z nich je totožných s předchozím vydáním a ve čtyřech nových kapitolách se vypravěčka – maminka

¹²² KŘIVÁNEK, V., KUPCOVÁ, H. a PETERKA, J. *Malý slovník literárních pojmů a autorů*. Praha: Scientia, 1994. s. 37

¹²³ VETEŠKOVÁ, M. *Jak maminka vyprávěla o 20. století*. Praha: Verzone, 2018. s. 16

¹²⁴ Tamtéž, s. 46

vydává do domu tehdejšího ministra financí Aloise Rašína, opuštěné továrny na chemikálie a jedy (související s uložením filmů a fotografií z politických procesů 50. let) nebo do Tančícího domu v Praze a do brněnské vily Tugendhat, ve které byla podepsána dohoda o rozdělení československého státu dne 26. srpna 1992.

V nejedné kapitole Michaela Vetešková nabádá dětské čtenáře k aktivitě, např. k návštěvě města Zlín: „A vy si klidně do pojízdné kanceláře zajed'te s rodiči. Věřím, že ti nedopustí, aby s vámi výtah převrátil vzhůru nohama a město Zlín se proměnilo v Gottwaldov.“¹²⁵

Autorka vnímá za důležité dětem vyprávět příběhy, navštěvovat s nimi muzea či instituce a připomínat jim důležité historické události, které jsou časově vzdálené. Vypravěčka si v kapitole s titulem *Jak maminku zavřeli na výstavě aneb Sametová revoluce 1989* uvědomuje, že se není snadné vrátit a zavzpomínat na to, že svoboda, jakou máme dnes, nebyla přítomna v naší zemi vždy. V této kapitole jsou patrné autobiografické prvky, vypravěčka rovněž zdůrazňuje význam připomínání si historických událostí skrze kulturní aktivity, jako jsou na příklad výstavy: „Připravili jsme moc pěknou a užitečnou výstavu. I já jsem ráda, že jsem si připomněla dobu, kdy jsem neměla právo se sama rozhodovat a musela jsem dělat to, co mi nařídili členové jediné vládnoucí komunistické strany.“¹²⁶

Tak jako v prvním vydání této knihy pracuje autorka i v připojených povídkách s nadpřirozenými bytostmi, např. víla v brněnské vile Tugendhat nebo růžový džin, jenž vyletěl z prázdné lahvičky v kapitole o politických procesech z 50. let či postava Aloise Rašína, vystupující z obrazu v jeho sídle v Praze. Postava Aloise Rašína v knize odpovídá mamince na otázku, jaké poselství by vzkázal dětem. V jeho odpovědi se čtenáři dozvídají o důrazu na poctivost a pracovitost, v čemž vidím ústřední didaktický apel obou knih Michaely Veteškové.

Rovněž i v tomto titulu je jazyk převážně spisovný. Lexikální prostředky jsou obdobné jako v prvním vydání reportážních pohádek.

¹²⁵ VETEŠKOVÁ, M. *Jak maminka vyprávěla o Československu*. Praha: Verzone, 2019. s. 45

¹²⁶ Tamtéž, s. 75

6.3 Past na korunu

Kniha *Past na korunu* získala ocenění ve *Zlaté stuze* v literární části oblasti beletrie pro děti z roku 2019. Jana Čeňková knihu řadí k žánru historické detektivky pro děti.¹²⁷ Autorka Daniela Krolupperová již dříve napsala knihu podobného charakteru a žánru, a to *Zločin na Starém Městě pražském* (2014). Kniha je uměleckonaučného charakteru a objevují se v ní reálné postavy státníků. Na konci knihy se dětský čtenář může dozvědět zajímavá fakta z jejich života formou medailónků.

Autorka vypráví fiktivní detektivní příběh o dvou chlapcích – Jáchymovi a Filipovi. Vypravěč je vševědoucí. Hlavním tématem je měnová reforma a v příběhu se protagonisté zabývají vyšetřováním a dopadením lapků, kteří československé republice chtějí uškodit a zabránit tak prosperování nově vzniklého samostatného státu. Tematizace pasti v titulu knihy se váže ke snaze o rozvrácení nově vzniklého státu za sledu událostí o měnové reformě. Autorka umí vystavět text plný napětí, který dětského čtenáře upoutá. V mnohém se dítě může ztotožnit s protagonisty příběhu. Důraz je kladen morálku a na křesťanské hodnoty – zejména v pasážích, kdy se chlapci musí rozhodnout, jak se zachovají.

„Měli bychom milovat bližního svého“ doplnil Filip, „a holka je přece taky bližní.“ Jenomže mámám jsme slíbili, že se jí budeme vyhýbat. Cti otce svého a matku svou,“ oponoval mu Jáchym čtvrtým přikázáním. „A to ani nemluvím o tom, že bychom neměli lhát.“¹²⁸ V dané ukázce je rozpor toho, k čemuž byli chlapci vychováni a toho, pro co se chtějí rozhodnout. V dalších pasážích je patrné, že se kluci rozhodli podle svého a situaci vyřešili tím, že se se svou kamarádkou Márinkou budou nadále vídat, avšak si budou častěji mýt ruce.

Na začátku samotného příběhu není čtenáři poskytnuta informace o tom, proč a jakým způsobem kniha souvisí s tématem vzniku Československé republiky, a proto se domnívám, že i z toho důvodu může být kniha pro dětské čtenáře velmi poutavá – nenásilným způsobem podává informace o historických událostech. Až ve vyvrcholení příběhu se dovídáme souvislosti týkající se „pasti na korunu“, jak je již nastíněno v názvu samotné knihy.

¹²⁷ ČEŇKOVÁ, J. Historie mladého státu i vzpomínka na významného výtvarníka. *Literární noviny*. 2019, roč. 30, č. 6, s. 12.

¹²⁸ KROLUPPEROVÁ, D. *Past na korunu*. V Praze: Albatros, 2018. s. 66

Příběh začíná, a zároveň se i uzavírá dějem, který se odehrává na Manhattanu. Profesor Masaryk zde hovoří ke skupině amerických Čechů a Slováků, mezi nimiž se vyskytovali také poslanec Říšské rady Heindrich von Siegen a jeho pobočník Friedrich z Lohne am Alm, kteří, jak se dozvídáme v následujících kapitolách, měli tendence zcela opačné – rozvrátit nově vzniklý stát. V té době Masaryk nabádal k uznání svrchovanosti dosud neexistujícího státu Československa.

Kromě poslední a první kapitoly se děj odehrává v Praze (zejména v Podskalí, ale i na Vyšehradě či v Podolí) a je rozdělen do 22 kapitol. V knize se čtenář nedozvídá, kdy se příběh odehrává, ale podle nastíněných dobových souvislostí lze předpokládat dobu zimních měsíců konce roku 1918 do února 1919, kdy vznikla československá koruna.

V této souvislosti se objevují obavy Jáchymova otce o podobu měnové reformy a s nimi autorčina snaha o přiblížení situace mezi tehdejšími obyvateli:

„Máme teď vlastní stát, takže vznikne i naše československá měna. Už nebudeme platit rakouskými penězi, ale svými. Jenomže to určitě nebude jednoduché. Rakouské peníze se budou muset vyměnit za ty nové. Bůhví jak to bude probíhat. A jak dlouho to celé vůbec potrvá...“¹²⁹

Jazyk detektivního příběhu je převážně spisovný. V lexiku se objevuje množství expresivních výrazů: vulgarismy (darmožrout), slova hovorová (dvoukolák), archaismy (ošatka, souchotiny).

Příběh má šťastný konec – chlapi dopadnou zloděje, dostanou odměnu pro ně a jejich rodiny, a dokonce jim osobně poděkuje za jejich odvalu tehdejší ministr financí Alois Rašín, což považuji za vhodné přiblížení lidského přístupu významného člena vlády.

Připomenuty jsou také hrůzy války očima tehdejších dospívajících chlapců: „Ty jsi přišel o tatínka,“ uhodla okamžitě Mária a u přela na Filipa plachý soucitný pohled. Tyhle momenty Filip nesnášel ze všeho nejvíc. Vždycky ho úplně rozhodily. Na bolest z tatínkovy smrti se nedalo zvyknout. Zrudl a přibíl oči k zemi.“¹³⁰

¹²⁹ Tamtéž, s. 95

¹³⁰ Tamtéž, s. 88

Zajímavostí je, že se v této knize pro děti objevují poznámky pod čarou. Obsahují vysvětlivky různých pojmů, které souvisí s vypravovaným příběhem, např. kanada, peronka, říšská rada.

Daniela Krolupperová v závěru knihy píše o autorské intenci zachovat maximální historickou přesnost. Nastihuje, že „napsání příběhu vyžadovalo pečlivé dohledávání řady historických skutečností“.¹³¹ Avšak také podnětně zmiňuje události, které neproběhly tak, jak kniha vypráví. Např. benediktínští mniši začali Emauzský klášter opouštět nikoliv v lednu r. 1919, ale v srpnu téhož roku.¹³²

Etymologie některých slov neodpovídá historické skutečnosti, především době zasazení děje, jako například je možné uvést lexém vorař, který vznikl uměle až v 50. letech 20. století. Autorka oponuje faktem, že např. při použití slova plavec by nebyl dodržen jeho synchronní význam. V knize se objevují archaismy – souchotiny, dostaveníčko, kanada (dnes zvaný lední hokej).

6.4 1918 aneb Jak jsem dal gól přes celé Československo

Knihy autorky Venduly Borůvkové získala ocenění *Magnesia Litera 2019* za knihu pro děti a mládež a zároveň vznikla na objednávku¹³³ u nakladatelství Host. Autorka vypráví příběh jedenáctiletého chlapce Jendy Vosiky a jeho fotbalové kariéry na sklonku prvních týdnů a let nově vzniklé republiky, tedy v období od října 1918 do jara 1921.

Jedná se o příběhovou prózu s dětským hrdinou, která má románový charakter. Vypravěč je personální a je jím protagonista příběhu Jenda Vosika. Protagonista se soustředí zejména na dění kolem fotbalu, tvoří vztahy se svými kamarády a do jeho života vstupují události rodící se první republiky. Tyto události ho zasáhnou a postupně zjišťuje, že život již nebude takový, jaký byl dříve. Nejvíce se ho dotýká situace obsazení německých Sudet, která se promítá do jeho přátelství s německým kamarádem Hansem, s nímž se již nemůže stýkat, ba naopak musí ve fotbalu hrát proti sobě. Jendova rodina ve třech letech změní své bydliště celkem čtyřikrát, zejména kvůli povolání společensky aktivního a národně uvědomělého otce učitele. Kniha vykresluje dobové reálie a nezastírá ani tehdejší nesnáze (například nemožnost

¹³¹ Tamtéž, s. 138

¹³² Tamtéž, s. 138

¹³³ Problematice knih na objednávku se věnuji v kapitole o uměleckonaučné próze, avšak tento literární počín Venduly Borůvkové, i vzhledem k patřičnému ocenění tohoto titulu, považuji za velmi přínosný.

dorozumění se mezi otcem a matkou na Slovensku), chamtivost a zobrazení sociální bídy a rasismu.

Kniha je rozdělena do čtyř kapitol, jejichž název je uveden podle místa, kde se děj odehrává. V perexu každé kapitoly je předznamenáno, o čem bude daná kapitola pojednávat např. Brno, město, kde ožívají rodinná tajemství. Každá kapitola je uvedena barevnou červenou ilustrací na dvojstránce, tvoří tak kontrast k ostatním neutrálně barevným ilustracím v rámci kapitol. Ilustracemi jsou opatřeny také předsádka knihy, v přední části portréty rodiny Vosikovy a v zadní části mapa Československa s vyznačením rodinné cesty. Na margináliích jsou vysvětleny termíny, pojmy či zajímavosti jako např. volkswehr, stanné právo, státovky (peníze). Propojení s dobovými reáliemi reprezentuje též postava tehdejší významné herečky Nataši Gollové.

Děj knihy je vyprávěn několika dětskými vypravěči, Jendovými vrstevníky zpravidla jiné národnosti, čímž je dětskému čtenáři nabízena širší škála pohledů na danou problematiku. Kapitola, která je vyprávěna z perspektivy jiného vypravěče, má text podbarven tmavě modrou barvou. V části Jendova vyprávění, ich-formě, je text černý. Největší prostor ve vyprávění dostává Jendův německý kamarád Hans, ale také ruský spolužák Ivan Zajcev nebo Židovka Lea. Kamila Drahoňovská ve své recenzi k tomuto způsobu vyprávění píše:

„Ukazuje se tak mnohost názorů, národností i sociálních prostředí, z nichž byla nová republika upředená, což je téma pro dospělé čtenáře často stejně těžko uchopitelné jako pro ty dětské.“¹³⁴

Vypravěčský styl Venduly Borůvkové specifický pro dynamické zobrazení daných událostí, což je patrné na této ukázce: „Pustili se do sebe. Někdo se je snažil uklidnit a dostal pěstí. Do rvačky se přidávaly další a další ruce. Sem tam temně pukl sádlák nebo se roztříštila láhev. Žádná vajíčka, která se nacházela v epicentru bouře, tu bitku nepřezila. Nakonec společnými silami odhodili hromotluka na okno. Sklo křuplo a ojíněné střepey rval vítr ven. Ledový průvan zchladil horké hlavy a vřava

¹³⁴ DRAHOŇOVSKÁ, K. Borůvková, Vendula: 1918 aneb Jak jsem dal gól přes celé Československo - *iLiteratura.cz*. [online]. Copyright © Kamila Klímová [cit. 08.04.2022]. Dostupné z: <https://www.iliteratura.cz/Clanek/41403/boruvkova-vendula-1918-aneb-jak-jsem-dal-gol-pres-cele-ceskoslovensko>

pomalu utichla. Lokomotiva vjížděla na periférii Mostu.“¹³⁵ V ukázce také dominuje gradace.

Jendův postoj prochází v příběhu změnami, ke konci knihy se ukazuje, že je nakloněn ke stanovisku zůstat se svým otcem. Začíná lépe rozumět jeho rozhodnutím a názorům. Dává tak přednost rodině před fotbalem, což je čtenáři nabízeno jako kontrast k tomu, co předcházelo, např. v úseku, kdy kvůli fotbalu a vlastnímu prospěchu utekl od své matky.

V příběhu je zobrazen i prostor Podkarpatské Rusi, charakterizovaný jako zaostalý. Zpočátku je zde pobyt pro Jendu nepříjemný, avšak svůj názor změní v momentě, kdy se dozví, že i zde může být nápomocen a může dál trénovat fotbal, což značí míru vlastenectví po vzoru otce. Lásky k fotbalu zapříčiní to, že se na všech místech svého pobytu cítí přijat.

Jelikož je vypravěčem jedenáctiletý chlapec, tak je jazyková stránka díla velmi rozmanitá: „Tisknu obličej do trávy. Ať už se stane cokoli, nechci to vidět, po chvíli se znovu ozve z obou stran řev a dupot bot. Možná utíkají proti sobě. Nemám šajna. A nechci to vidět!“¹³⁶ Jazyková složka zahrnuje brněnský hantec, obecnou češtinu a fotbalový slang. V díle se objevují vulgarismy. Cizojazyčné fráze jsou v poznámce pod čarou přeloženy do češtiny a z cizích jazyků jsou v textu zastoupeny výrazy z němčiny, latiny či ruštiny.

V *Deníku N* vyšla recenze Ivana Adamoviče, jenž Vendule Borůvkové vytýká spojení rodiny a sportu s historií raného Československa a doplňuje námitky k ději.

„Ambiciózní záměr se setkává s nevelkou „čtenářskou přívětivostí“, děj nevtahuje. Z knihy trochu moc trčí ambice přispět zářezem do vlny knih oslavujících století republiky. Za přidanou hodnotu můžeme považovat infoboxy po stranách stránek seznamující čtenáře s dobovými reáliemi.“¹³⁷

6.5 Cílovníci

Scénáristka a autorka knih pro děti Eva Papoušková napsala dílo *Cílovníci*, jehož název odkazuje k písmenu C Morseovy abecedy, ovšem následně též ke skautské

¹³⁵ BORŮVKOVÁ, V. 1918, *aneb, Jak jsem dal gól přes celé Československo*. Brno: Host, 2018. s. 46

¹³⁶ Tamtéž, s. 21

¹³⁷ ADAMOVIČ, I. Knihou roku je román Radky Denemarkové. *Deník N*. 2019, roč. 1, č. 66 (8.4.2019), s. 13

komunitě. Slovo „cílovníci“ není v českém prostředí příliš využívané, v běžném jazyce s ním téměř nesetkáme.

„V Českém národním korpusu je pouhých pět výskytů a z toho čtyři se vážou právě jen k Morseově abecedě. Ten jediný zbývající zmiňuje Lanšperský cílovník, což byla knížka spojená s hradem Lanšperkem ve východních Čechách.“¹³⁸

Jedná se o příběhovou prózu s dětským hrdinou, v příběhu dominují dobrodružné pasáže. Vypravěč je personální, dílo je tedy v ich-formě. Protagonistou knihy je Závaš, na internátní škole přezdíváný Píďa, kvůli jeho nižšímu věku. Děj se odehrává především v Poděbradech na Koleji krále Jiřího v letech 1946–1948, autorka tak vycházela ze skutečných událostí. Touha založit internátní školu pro chlapce, po anglickém vzoru, se zrodila během druhé světové války a měla vychovat chlapce k samostatnosti, zručnosti a sportovnímu nasazení. Absolventi pak měli zvláště být nápomocni společnosti poznamenané válkou a zajistit veřejnosprávní zabezpečení.¹³⁹

Na reálném podkladu je vystavěn nejen děj, ale rovněž práce s postavami vycházela z osudů konkrétních reálně žijících osobností. Na konci příběhu se čtenář dozví, že v knize figuroval pod přezdívkou Batík Václav Havel, dále např. Miloš Forman či Ivan Passer. „Málem bych zapoměla: Batík se stal prezidentem. Kdo by to byl řekl!“¹⁴⁰ Přestože publicita knihy si zakládá na interpretaci slavných osobností, málo informovaný čtenář by historické osobnosti našich dějin v knize jen těžko nerozeznal.

Hojné kresby, doprovázející každou kapitolu, pochází z díla ilustrátorky Galiny Miklínové. Do kreseb jsou zasazeny věty či souvětí z textu na dané straně ve funkci upoutávek. V každé kapitole knihy jsou využity autentické dokumenty ve formě koláží, avšak často je jejich text nečitelný. Pozornější čtenář si všimne červeného podkresu některých ilustrací v posledních stránkách knihy. Červená barva odkazuje k symbolu blížícího se roku 1948, tedy nástupu komunismu v Československu.

¹³⁸ PROŠEK, M. a JURÍK, S. Původ slova „cílovníci“. *Český rozhlas Plzeň* [online]. Copyright © 1997 [cit. 29.01.2022]. Dostupné z: <https://plzen.rozhlas.cz/puvod-slova-cilovnici-7724170>

¹³⁹ DRAHOŇOVSKÁ, K. Papoušková, Eva; Miklínová, Galina: Cílovníci. *iLiteratura.cz* [online]. [cit. 30.01.2022]. Dostupné z: <https://www.iliteratura.cz/Clanek/40883/papouskova-eva-miklinova-galina-cilovnici>

¹⁴⁰ PAPOUŠKOVÁ, E. *Cílovníci*. V Praze: Paseka, 2018. s. 113

Pro knihu je významná didaktická funkce nejen v rovině historické. Čtenář je informován např. o etymologii slova slova lyže či robot nebo fakta o díle filozofa Karla Jasperse. „Všichni jsme taky dostali knihy, které jsme si pod stromkem hned začali číst. Táta měl Jaspersovo *O vině*. ... Řekl jsem, že ta knížka je o tom, že trestat se má s láskou. ... „Vidím, že ti ta Kolej jde opravdu k duhu,“ pronesl táta.“¹⁴¹

6.6 Vznik ČSR 1918: Velezrada se trestá

Knihy *Vznik ČSR 1918: Velezrada se trestá* je dílem autorky Veroniky Válkové a náleží do edice Kouzelný atlas putování časem. V této edici vzniklo již velké množství knih a pyšní se velkým čtenářským zájmem patrně z toho důvodu, že se jedná o spojení dobrodružného románu s prvky fantasy. Prvky fantasy v knize spatřujeme zejména v cestování časem, jinak přítomny nejsou. K edici Kouzelný atlas putování časem vznikla i webová stránka¹⁴², která obsahuje množství rubrik s tematikou edice. Veronika Válková vystudovala latinu a historii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, což je také zřejmě také jedním z důvodů úspěšnosti jejich knih o dějinách.

Každá kniha z edice, do níž tento titul náleží, se otevírá na první dvojstraně Bářiným představením se, výčtem jejích zálib, informací o její rodině a zejména uvedením informací o jejích cestách do minulosti. Tato dvojstrana je v ich-formě, zbývající část díla vypráví vševědoucí vypravěč. Pro čtenáře tedy není nutné znát a přečíst si všechny knihy z dané edice, jelikož jednotlivé díly na sebe přímo neodkazují.

Dětský čtenář se dozvídá zajímavosti z období vzniku republiky, například o přidělovém lístkovém systému, tehdejší hodnotě peněz nebo o navštěvování Sokola „Páni tak jak starý ten Sokol vlastně je? Pár dětí ze staré školy do něj chodilo kousek od domu, kde bydlela teta Mirka, byla sokolovna, kam teta Mirka vodila bratrance na cvičení, když byli malí, takže Bára věděla, že Sokol má něco společného s cvičením, ale ve snu by ji nenapadlo, že něco takového existovalo už před první světovou válkou. Dokonce v devatenáctém století, protože paní Vodenková se prokazatelně narodila před rokem 1900.“¹⁴³ Tímto způsobem autorka aktivizuje dětské myšlení a doplňuje již získané znalosti.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 66

¹⁴² Bářin kouzelný atlas. *Bářin kouzelný atlas* [online]. Grada. [cit. 29.03.2022]. Dostupné z: <https://www.kouzelnyatlas.com/>

¹⁴³ VÁLKOVÁ, V. *Vznik ČSR 1918: velezrada se trestá*. Praha: Bambook, 2018. Kouzelný atlas putování časem. s. 63–64

Autorka dokáže vypravěčsky přiblížit děj doby, ve které se příběh odehrává, a využívá k tomu porovnání s dnešní dobou. Užívá také komické prvky za účelem čtenářského pobavení se nad příběhem: „Pračku,“ užasla Pernerka a málem na chvíli přestala prát. „Já jsem viděla na pračku reklamu asi dva roky před válkou ve Vilímkově kalendáři. Psali jsme tam tehdy s mužem o cenu, a byla drahá jako kráva!“ S Bárou to nejdřív cuklo, že paní Pernerová, vzorná maloměšťácká dáma, používá takovéhle vulgární přirovnání, a pak pochopila, že to nebylo přirovnání, že prostě pračka stála totéž co kráva.“¹⁴⁴

Veronika Válková dále používá i prvky aktualizace čtenářské pozornosti v kontextu toho, co už bylo napsáno na začátku příběhu, a toho, k čemu se příběh ubírá v pozdějších pasážích. „Protože už bylo chladno, půjčila paní Vodenková Báře jeden svůj pletený kabátek, ne ten, co už Bára rozpárala, aby se přepletl na Věrušku, ale jiný, tmavomodrý.“¹⁴⁵

Odkaz k titulu knihy týkající se velezrady je tematizován a rozklíčován v úseku, kdy je protagonistka zatčena za velezradu. „Co je to za pitomost?! Vířily Báře v hlavě zmatené myšlenky. Jak mě může zavřít za velezradu, když jsem jen řekla, že už nemá smysl slavit svátek císaře, když čtvrtého listopadu už nebude císařem? Vždyť nebude! To už bude republika! Nojo, ale to tenhle pitomec neví. Za tři dny! Za tři dny bude republika a mě tady takhle bude vláčet do vězení za to, že jsem si vzala do huby císaře?“¹⁴⁶ V ukázce je patrné protagonistčino rozčilení nad vzniklou situací a hojné využívání vulgarismů.

Dynamiku děje v poslední části knihy zapříčiní spád událostí, které vedou k zatčení protagonistky Bary. Do tohoto úseku je děj plynulý a bez patrných odboček v ději. Děj se odehrává převážně ve Středních Čechách ve městě Dobříši.

I v této dobrodružné próze je kladen důraz na morální hodnoty. V závěrečné pasáži může paní baronka Báře zodpovědět jednu otázku, Bára si nezvolí sobecky vlastní prospěch, ačkoliv by ji zajímalo mnoho otázek o cestování časem, ale dá přednost otázce o soucitu s osudy rodiny, u které v minulosti pobývala. V této souvislosti autorka tematizuje problematiku válečného konfliktu, který válka v mužích

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 68

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 99

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 128

zanechala. „Uvidí známý obličej, uslyší známý hlas – ale uvnitř, uvnitř se bude ukrývat možná někdo úplně jiný.“¹⁴⁷

Jazyk celého díla je velmi rozmanitý a jsou v něm zastoupeny skoro všechny prvky slovní zásoby. Jelikož je protagonistka dvanáctiletá slečna Bára, jazyk je převážně hovorový, objevuje se i nespisovná slovní zásoba – dialektismy a slangismy. V souvislosti s dobovým zaměřením se objevují v díle i archaismy a knižní slova. Jak již bylo zmíněno v ukázce, dílo obsahuje i vulgarismy (šmankote) a pejorativa. V knize figurují také cizí slova z francouzštiny (mon lieutenant), latiny, ruštiny (izvinitě) či němčiny (šprechn zí dojč).

6.7 Tomáš Garrigue Masaryk očima slečny Alice a mistra Viktora

Tomáš Garrigue Masaryk očima slečny Alice a mistra Viktora je titul z dílny edice *Velikáni do kapsy* od autora Tomáše Němečka. Kniha dětským čtenářům představuje našeho prvního československého prezidenta a je vydavatelem určena pro děti od 9 let. Jedná se o kombinaci souvislého textu doplněného komiksem, jenž na text navazuje. Tomáš Garrigue Masaryk je hlavní postavou, vedlejšími postavami jsou průvodci: Viktor Dyk, jeho odpůrce, Alice Masaryková, zakladatelka Československého červeného kříže, dívka jménem Agáta a pes.

Jedná se o umělecko-naučnou prózu s životopisnou tematikou. V knize dominují komiksové prvky. Komiksové pasáže (formou bublin) jsou vtipné a podtrhují povahové rysy jednotlivých průvodců. Například narážky postavy Viktora Dyka, které značí jeho domýšlivost. Alici Masarykovou, prezidentovu nejstarší dceru, lidé považovali za přísnou a upjatou a jejími ústy je v knize napsáno: „Doufám, že v té knize nebudou žádné klepy, ale bude čistá a vznešená jako horské ráno.“¹⁴⁸ Forma komiksových bublin je zvolena autorem patrně z toho důvodu, že komiks „nevyžaduje hlubší reflexi a pozornost, jako další z mnoha vizuálních ataků, jimiž je dnešní populace přesycena“¹⁴⁹. Součástí textu jsou tedy nejen komiksové bubliny, tabulky a hojné ilustrace z pera Tomáše Chluda, ale i naučné stručné pasáže vnořené do

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 164

¹⁴⁸ NĚMEČEK, T. *Tomáš Garrigue Masaryk očima slečny Alice a mistra Viktora*. Praha: Mladá fronta, 2017. *Velikáni do kapsy*. s. 11

¹⁴⁹ GEJGUŠOVÁ, I. *Čtenářství žáků základních škol*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2015. s. 41

rámečků se státním znakem. Ilustrační doprovod tak doplňuje a vyvažuje umělecko-naučný text.

V knize je Masaryk uveden jako člověk se strastiplným životním údělem. Autor Tomáš Němeček popisuje jeho bujně mládí, seznámení se s manželkou, kauzu o rukopisech (RKZ), a především jeho cestu k postu prezidenta.

Dětskému čtenáři jsou předestřeny zábavnou formou i takové historické události, které samy o sobě zábavnou složku neobsahují, např. událost z roku 1923, kdy peníze neměly skoro žádnou hodnotu, jelikož se tiskly čím dál rychleji. „Taková hyperinflace možná vypadá jako superlegrace. Ale zkuste si představit, že byste v Německu museli žít. Všechny úspory jsou vám na nic, všechno musíte utratit.“¹⁵⁰

Průvodci zasahují do děje svými poznámkami k textu v komiksových bublinách a vedou mezi sebou dialogy. V hlavním textu se píše: „Prezident najal slovinského architekta Josipa Plečnika na velkou obnovu Pražského hradu i zámku v Lánech. Slečna Alice dodává: „Ach, Josip... první a poslední muž, kterého jsem políbila.“ Holka Agáta jí oponuje: „Slečno Alice, na slovíčko. Když je vám čtyřicet je normální se líbat.“¹⁵¹ Tímto počinem chtěl autor pravděpodobně upoutat pozornost dětského čtenáře, jelikož sexualita má v životě pubescenta významnou úlohu.¹⁵²

V poslední kapitole autor spekuluje nad tím, co by se stalo, kdyby se dnes v České republice objevil a zda by byl rád za to, jak to vypadá v České republice dnes. „Možná by byl docela spokojený, protože leccos z jeho starých plánů se naplnilo. Masarykova univerzita vzkvétá, Akademie věd funguje a čeští věci jezdí bádát po světě. Asi by se rychle rozkoukal, protože ho celý život zajímaly nové věci.“¹⁵³

Celá kniha se uzavírá větou dívky Agáty, která říká: „Ale mně by se líbil. Bylo by fajn mít takového dědu.“¹⁵⁴

Domnívám se, že tímto autorským počinem chtěl Tomáš Němeček zapůsobit na dětské čtenáře a přiblížit jim našeho prvního československého prezidenta třeba jako jejich dědečka, a dokázat tak, že se na něj lze dívat i jiným pohledem než jen tím, jakým je na něj nazíráno ve školní výuce.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 95

¹⁵¹ Tamtéž, s. 104

¹⁵² PŘÍHODA, V. *Ontogeneze lidské psychiky: učebnice pro vys. školy. 4.*, nezm. vyd. Praha: SPN, 1977. s. 375

¹⁵³ NĚMEČEK, T. *Tomáš Garrigue Masaryk očima slečny Alice a mistra Viktora*. Praha: Mladá fronta, 2017. Velikáni do kapsy. s. 124

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 125

6.8 Tomáš Garrigue Masaryk

Tomáš Garrigue Masaryk je knihou z edice *Největší Češi* autorky Renáty Fučíkové. Přestože se nejedná o dílo ryze beletristické, uvážila jsem za vhodné ho zařadit do literární analýzy. Důvodem zařazení titulu *Tomáš Garrigue Masaryk* bylo i stanovisko Svatavy Urbanové, která považuje Renátu Fučíkovou za významnou českou autorku a ilustrátorku: „Fučíková se vyznačuje nezaměnitelným výtvarným rukopisem, patří k nejvýraznějším výtvarníkům střední generace [...]“¹⁵⁵

Domnívám se, že jedná o faktografický román, jelikož tento typ životopisu charakterizuje i vnitřní procesy a události hrdinova života. Podle charakteristiky faktografického románu od Miroslavy Genčiové, jsou „epické prvky potlačeny, fabule je podřízena odborné látce, seřazení a interpretaci faktů. Autorův styl má charakter reportáže, je blízký k odbornému vyjadřování, cíl díla je informativní“¹⁵⁶. Čtenář se dozvídá o Masarykově životě – ze soukromí i z politiky.

Vlasta Řeřichová charakterizuje tento autorský počín Renáty Fučíkové takto: „Bez patosu a snahy o glorifikaci připomíná Masarykovy povahové rysy, vykresluje rodinné vztahy a životy Masarykových dětí ovlivněné rodinným prostředím i politickou dráhou otce. Svůj výklad zasazuje do širšího dějinného rámce a propojuje osudy TGM s významnými událostmi českých dějin.“¹⁵⁷ Oproti Němečkově knize o T. G. Masaryku podle mého názoru není tato kniha tak vypravěčsky zajímavá a odlišná, nejsou v ní tak barvitě nastíněny historické události, ale i přesto díky bohatému ilustračnímu doprovodu může poskytnout dětem nový a přínosný pohled na prvního prezidenta ČSR.

Celou knihou dominují rozsáhlé ilustrace na každé straně, ilustrací je kolem dvou set. Podobně jako v životopisné próze o T. G. M. od Tomáše Němečka i v této próze text doplňují komiksové pasáže, soudím, že podle jejich charakteru plní funkci nadsázky – v komiksových bublinách jsou humorné výroky. Na každé stránce knihy je uvedeno určení místa a času textu (popř. téma stránky), o němž vypravěč na dané stránce vypráví. Charakter některých ilustrací vyjadřuje i spojení se slováckým

¹⁵⁵ URBANOVÁ, S. Magnetické pole české literatury pro děti a mládež na začátku 21. stol. In: *Literatura pro děti a mládež na začátku tisíciletí: kontexty, problémy, trendy*. Praha: Obec spisovatelů, 2009. s. 29

¹⁵⁶ GENČIOVÁ, M. *Literatura pro děti a mládež (ve srovnávacím žánrovém přehledu)* Praha. 1984. s. 151

¹⁵⁷ ŘEŘICHOVÁ, V. Historická a životopisná literatura pro děti a mládež počátku nového tisíciletí. In: *Slovo o slove*. Prešov: Prešovská univerzita, 2010, roč. 16. s. 327

folklórem v místech Masarykova narození a dětství. Hojně jsou také ilustrované symboly československého státu. Na každé stránce jsou pojícím prvkem také ornamenty.

Knih je zakončena citací z projevu T. G. Masaryka dětem, ve kterém hovořil o možnostech dětí stát se dalším prezidentem republiky, v této citaci je také zmíněno heslo *Pravda vítězí*.

Závěr

Cílem bakalářské práce bylo analyzovat a charakterizovat současné tituly literatury pro děti a mládež s tématem historické či životopisné prózy vydané v souvislosti výročí vzniku Československa. Součástí bylo také načrtnout aktuální směřování literatury pro děti a mládež s historickou a životopisnou tematikou, vycházela jsem zejména ze studií Vlasty Řeřichové a Svatavy Urbanové. Dále jsem charakterizovala žánry, které byly zastoupeny ve vybraných titulech. V následující části se pokusím rozklíčovat otázky, které byly tematizovány v úvodu.

Poznatky z mé bakalářské práce dokazují, že se autoři vybraných próz v oblasti zasazení do dějinného období nejvíce zaměřili na události vzniku Československa. Autoři próz se snaží přiblížit dětským čtenářům dopad vzniku Československa na dosavadní život dětí ve 20. letech 20. století a poukázat na rozdíly v jejich životech před a po vzniku nového státu.

Knihy *Past na korunu* tematizuje roky 1918–1919, podobně se i dobrodružná próza s prvky fantasy *Vznik ČSR 1918: Velezrada se trestá* soustředí pouze na rok 1918, což je patrné i z názvu díla. Delší časový úsek tematizují prózy s dětským hrdinou: *1918 aneb Jak jsem dal gól přes celé Československo* a *Cílovníci*. Příběhová próza románového charakteru s fotbalistou Jendou *1918 aneb Jak jsem dal gól přes celé Československo* charakterizuje rodinné přesuny na různá místa Československa a Podkarpatské Rusi v letech 1918–1921. *Cílovníci* tematizují pobyt chlapce Píd'ý na Koleji krále Jiřího v Poděbradech v letech 1946–1948. Z tohoto výčtu je patrné, že se autoři próz zaměřili na tematiku raného Československa. Výjimku tvoří reportážní pohádky Michaely Veteškové *Jak maminka vyprávěla o 20. století* a *Jak maminka vyprávěla o Československu*, které obsahují více kratších pohádek z širokého spektra událostí 20. století. Oba tituly od autorky Michaely Veteškové nabízí čtenáři zcela nový žánr reportážní pohádky.

Nejvíce preferovaným žánrem v oblasti umělecko-naučné historické prózy byla jednoznačně příběhová próza s dětským hrdinou. Některé z vybraných titulů mají sklon k detektivní próze, dobrodružnému románu či fantasy literatuře. Dětský protagonista figuruje ve všech analyzovaných prózách s historickou tematikou (s výjimkou reportážních pohádek Michaely Veteškové).

Jak již bylo v této bakalářské práci zmíněno, není snadné jasně vymezit literaturu pro dívky a literaturu pro chlapce. Ve vybraných titulech převládá próza s chlapeckými hrdiny. Přestože hrdinové próz jsou zejména chlapci (v jedné z knih je protagonistkou dívka Bára), není pravidlem, že se tyto tituly primárně řadí k chlapecké četbě.

Přestože podle předložených výzkumů nepatří historická ani životopisná literatura mezi oblíbenou četbu dětí, po přečtení analyzovaných titulů se domnívám, že knihy tematizovány v této práci mohou plně konkurovat i čtenářsky nejpreferovanějšímu žánru jako je dobrodružná literatura. Podle mého názoru jsou všechny analyzované tituly vypravěčsky velmi dobře vystavěny a dokážou zaujmout dětského čtenáře nejen fabulí, ale i syžetem.

Anotace

Jméno a příjmení: Světlana Lindovská

Název katedry: Katedra bohemistiky

Název fakulty: Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Název diplomové práce: Stoleté výročí vzniku Československa v knižní tvorbě pro děti a mládež

Vedoucí práce: Mgr. Jana Vrajová, Ph.D.

Počet znaků: 102 685

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 47

Klíčová slova: Současná česká literatura pro děti a mládež, umělecko-naučná próza pro děti a mládež, dětská literatura, vznik ČSR, Československo, historická próza pro děti a mládež, životopisná próza pro děti a mládež

Tato bakalářská práce se zabývá analýzou titulů pro děti a mládež v souvislosti s výročím vzniku Československa. Práce je rozdělena do dvou částí. V teoretické části se práce zaměřuje na charakteristiku současné literatury pro děti a mládež s tematikou historické a životopisné prózy. Dále se zabývá charakteristikou vybraných žánrů: historický a dobrodružný román, příběhová próza s tematikou dětského života, próza s dívčí hrdinkou a pohádka. Do praktické části je zahrnuta analýza vybraných titulů s historickou tematikou: *Past na korunu*, *Vznik ČSR 1918: Velezrada se trestá, 1918 aneb Jak jsem dal gól přes celé Československo*, *Cílovníci*, *Jak maminka vyprávěla o 20. století*, *Jak maminka vyprávěla o Československu*. V oblasti životopisné prózy se jedná o tituly *Tomáš Garrigue Masaryk* a *Tomáš Garrigue Masaryk očima slečny Alice a mistra Viktora*.

Resumé

This bachelor thesis analyses titles for children and youth in the context of the anniversary of Czechoslovakia. The thesis is divided into two parts. In the theoretical part the thesis focuses on the characteristics of contemporary literature for children and young people with historical and biographical prose. It also deals with the characteristics of selected genres: historical and adventure novel, narrative prose with the theme of children's life, prose with a girl heroine and fairy tale. The practical part includes an analysis of selected titles with historical themes: *Past na korunu*, *Vznik ČSR 1918: Velezrada se trestá, 1918 aneb Jak jsem dal gól přes celé Československo*, *Cílovníci*, *Jak maminka vyprávěla o 20. století*, *Jak maminka vyprávěla o Československu*. In the field of biographical prose these are the titles: *Tomáš Garrigue Masaryk* and *Tomáš Garrigue Masaryk očima slečny Alice a mistra Viktora*.

The findings of my bachelor thesis prove that the authors of the selected prose stories in the area of setting the plot in Czechoslovak history focused mostly on the events of the founding of Czechoslovakia. The authors of the prose apparently wanted to highlight the events and causes of its creation, especially to bring the children's readers what impact the creation of Czechoslovakia had on children in the 1920s.

In general, the authors of the prose mainly focused on the period 1918–1948. The exception is Michaela Vetešková's reportage tales: *Jak maminka vyprávěla o 20. století* and *Jak maminka vyprávěla o Československu*, which contain multiple shorter tales from a wide range of events of the 20th century. Both titles by Michaela Vetešková offer the reader a completely new genre the reportage fairy tale.

The most preferred genre in the field of art historical prose was clearly narrative prose with a child hero. Some of the selected titles tended towards detective prose, adventure novel or fantasy. It is not easy to clearly define literature for girls and literature for boys, but the selected titles are dominated by prose with boy protagonists.

Seznam použité literatury

Primární:

BORŮVKOVÁ, Vendula. *1918, aneb, Jak jsem dal gól přes celé Československo*. Brno: Host, 2018. ISBN 978-80-7577-610-5.

FUČÍKOVÁ, Renáta. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Praha: Práh, 2006. Největší Češi. ISBN 80-7252-152-7.

KROLUPPEROVÁ, Daniela. *Past na korunu*. V Praze: Albatros, 2018. ISBN 978-80-00-05254-0.

NĚMEČEK, Tomáš. *Tomáš Garrigue Masaryk očima slečny Alice a mistra Viktora*. Praha: Mladá fronta, 2017. Velikáni do kapsy. ISBN 978-80-204-4351-9.

PAPOUŠKOVÁ, Eva. *Cílovníci*. V Praze: Paseka, 2018. ISBN 978-80-7432-924-1.

VÁLKOVÁ, Veronika. *Vznik ČSR 1918: velezrada se trestá*. Praha: Bambook, 2018. Kouzelný atlas putování časem. ISBN 978-80-271-0361-4.

VETEŠKOVÁ, Michaela. *Jak maminka vyprávěla o 20. století*. Praha: Verzone, 2018. ISBN 978-80-87971-24-6.

VETEŠKOVÁ, Michaela. *Jak maminka vyprávěla o Československu*. Praha: Verzone, 2019. ISBN 978-80-87971-40-6.

Sekundární:

ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-095-X.

DOKOUPIL, Blahoslav. *Český historický román 1945-1965*. Praha, 1987.

GEJGUŠOVÁ, Ivana. *Čtenářství žáků základních škol*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2015. ISBN 978-80-7464-783-3.

HOLEJŠOVSKÁ-GENČIOVÁ, Miroslava. *Literatura pro děti a mládež ve srovnávacím žánrovém pohledu: celost. vysokošk. učebnice pro stud. filozof. fakult.* Praha: SPN, 1984. Učebnice pro vysoké školy.

HRABÁK, Josef. *Úvahy o literatuře*. Praha: Československý spisovatel, 1983. Kritické rozhledy. Velká řada.

- CHALOUPKA, Otakar a Vladimír NEZKUSIL. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. Praha, 1973.
- CHALOUPKA, Otakar a Vladimír NEZKUSIL. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury III*. Praha: Albatros, 1979.
- JANÁČKOVÁ, Blanka. *Literatura pro děti a mládež pro kombinované studium*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1999. ISBN 80-7044-245-X.
- KŘIVÁNEK, Vladimír, Helena KUPCOVÁ a Josef PETERKA. *Malý slovník literárních pojmů a autorů*. Praha: Scientia, 1994
- LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany: H & H, 2002. ISBN 80-7319-020-6.
- Literatura pro děti a mládež na začátku tisíciletí: kontexty, problémy, trendy*. Praha: Obec spisovatelů, 2009. ISBN 978-80-904218-3-7.
- MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X.
- PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. 2., přeprac. vyd. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2006. ISBN 80-7290-244-X.
- PŘÍHODA, Václav. *Ontogeneze lidské psychiky: učebnice pro vys. školy*. 4., nezm. vyd. Praha: SPN, 1977.
- ROSOVÁ, Milena a URBANOVÁ, Svatava. *Žánry, osobnosti, díla: (historický vývoj žánrů české literatury pro mládež – antologie)*. Vyd. 3. (upr. a dopl.). Ostrava: Ostravská univerzita, 2002.
- ŘEŘICHOVÁ, V. České dějiny pohledem současné literatury pro děti a mládež (Využití literatury pro děti a mládež ve výuce společenských věd). In: Beneš, Z. (ed.): *Historie a škola. Díl VI. Klíčové kompetence a současný stav vzdělávání v dějepise*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání: Divize nakladatelství Tauris, 2009.
- ŘEŘICHOVÁ, Vlasta, *Historická a životopisná literatura pro děti a mládež počátku nového tisíciletí*. In: *Slovo o slove*. Prešov: Prešovská univerzita, 2010, roč. 16.
- SEGI LUKAVSKÁ, Jana. *Dítěti vstříc: teorie literatury pro děti a mládež*. Brno: Host, 2018. Teoretická knihovna. ISBN 978-80-7577-413-2.

SLADOVÁ, Jana. *Dětství a dospívání v současné literatuře pro děti a mládež*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. Monografie. ISBN 978-80-244-4025-5.

ŠMAKALOVÁ, Kristýna. *Recepce a interpretace textů s historickou tematikou ve výuce literární výchovy* [online]. Olomouc, 2021 [cit. 2022-04-15]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/qmh0ob/>. Disertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce doc. Mgr. Jaroslav Vala, Ph.D.

TENČÍK, František. *Četba mládeže v počátcích obrození*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962. Knižnice teorie dětské literatury. Řada literárně historická.

TOMAN, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. České Budějovice: Jihočes. univ., 1992. ISBN 80-7040-055-2.

VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Vyd. 2. rozš. Praha: Československý spisovatel, 1984.

Příspěvky v časopisech:

ADAMOVIČ, Ivan. Knihou roku je román Radky Denemarkové. *Deník N*. 2019, roč. 1, č. 66 (8.4.2019), s. 13

BILÍK, R. Historické vedomie a detský čitateľ. *Zlatý máj*, 1989, roč. 33, č. 5, str. 258–261

ČEŇKOVÁ, Jana. Historie mladého státu i vzpomínka na významného výtvarníka. *Literární noviny*. 2019, roč. 30, č. 6, příloha Biblio – literatura pro děti a mládež. s. 12

GENČIOVÁ, Miroslava. Zamyšlení k problému historismu v literatuře pro děti a mládež. In *Zlatý máj: časopis o dětské literatuře*. Praha: Albatros, 1989, ročník 33, č. 2, s. 66–70

HALADA, Jan. Trvalá čtenářská potřeba. *Zlatý máj*. 1994. číslo 3–4, ročník 38, s. 70–72

KRATOCHVÍL, Miloš Václav. Jednota osobního a společenského. O dnešku historické prózy. *Literární měsíčník* 7, 1978, č. 4., str. 46

MIKULOVÁ, Marie. Děti a populárně-naučná literatura. *Zlatý máj*. 1994, číslo 3–4, ročník 38, s. 73–74

NEZKUSIL, V. O české literatuře pro děti a mládež posledních let. *Zlatý máj*, 1989, roč. 33, č. 3, s. 140–146

TOMAN, Jaroslav. Umělecko-naučná literatura v odborné přípravě učitele 1. stupně ZŠ. *Zlatý máj*. 1994, číslo 3–4, ročník 38, s. 76–77

Elektronické zdroje:

Bářin kouzelný atlas. Bářin kouzelný atlas [online]. Grada. [cit. 29.03.2022].

Dostupné z: <https://www.kouzelnyatlas.com/>

BUMBÁLKOVÁ, Blanka. Český rozhlas představuje nové pohádky Michaely Veteškové Jak maminka vyprávěla o 20. století | *Informace o Českém rozhlase*. [online]. Copyright © 1997 [cit. 06.04.2022]. Dostupné z:

<https://informace.rozhlas.cz/cesky-rozhlas-predstavuje-nove-pohadky-michaely-veteskove-jak-maminka-vypravela-7738206>

DRAHOŇOVSKÁ, Kamila. Borůvková, Vendula: 1918 aneb Jak jsem dal gól přes celé Československo - iLiteratura.cz. [online]. Copyright © Kamila Klímová [cit. 08.04.2022]. Dostupné z: <https://www.iliteratura.cz/Clanek/41403/boruvkova-vendula-1918-aneb-jak-jsem-dal-gol-pres-cele-ceskoslovensko>

KVĚTONOVÁ, Regina. Jak maminka vyprávěla o 20. století: kniha reportážních pohádek přibližuje dětem moderní dějiny. In: *iROZHLAS* [online]. 25.09.2018 [cit. 2022-01-28]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/kultura/literatura/kniha-michaela-veteskova-reportazni-pohadky_1809251425_kro

PROŠEK, Martin a JURÍK, Stanislav. Původ slova „cílovníci“. Český rozhlas Plzeň [online]. Copyright © 1997 [cit. 29.01.2022]. Dostupné z: <https://plzen.rozhlas.cz/puvod-slova-cilovnici-7724170>

PUSTĚJOVSKÁ, Ivana, 2019. Michaela Vetešková: Novinářka, která píše pohádky. In: *Žurnál Online zpravodajství z univerzity* [online]. 18.03. 2019 [cit. 22.04.2022]. Dostupné z: <https://www.zurnal.upol.cz/nc/zprava/clanek/michaela-veteskova-novinarka-ktera-pise-pohadky/>

ŠMAKALOVÁ, Kristýna. Historická tematika v čítankách pro druhý stupeň ZŠ a odpovídající ročníky gymnaziálního vzdělávání. Jazyk, literatura, komunikace. [online] Olomouc, KČJL UP Olomouc, 2017 (2). [cit. 22.04.2022] Dostupné z: <http://jlk.upol.cz/index.php/cislo-2-2017>